

**UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE**

NATAŠA ZALOKAR

MENTORICA: DOC. DR. TINA KOGOVŠEK

SOMENTORICA: DOC. DR. ZDENKA ŠADL

EMOCIONALNA OPORA STAROSTNIKOV V OBČINI DOMŽALE

Diplomsko delo

LJUBLJANA, 2006

Zahvala

Za vse koristne nasvete, kritične pripombe, pomoč in vzpodbudo pri nastajanju diplomske naloge se zahvaljujem mentorici doc. dr. Tini Kogovšek in somentorici doc. dr. Zdenki Šadl.

Zahvaljujem se vsem, ki so na kakršen koli način doprinesli k nastajanju tega dela, predvsem doc. dr. Valentini Hlebec.

Zahvaljujem se tudi družini za podporo in potrpežljivost v času študija.

IZJAVA O AVTORSTVU diplomskega dela

Spodaj podpisani/-a NATAŠA ZALOKAR, z vpisno številko 21018613,
rojen/-a 26.06.1966 v kraju LJUBLJANA, sem avtor/-ica diplomskega dela z naslovom:
EMOCIONALNA OPORA STAROSTNIKOV V
OBČINI DOMŽALE

S svojim podpisom zagotavljam, da:

- je predloženo diplomsko delo izključno rezultat mojega lastnega raziskovalnega dela;
- sem poskrbel/-a, da so dela in mnenja drugih avtorjev oz. avtoric, ki jih uporabljam v predloženem delu, navedena oz. citirana v skladu s fakultetnimi navodili;
- sem poskrbel/-a, da so vsa dela in mnenja drugih avtorjev oz. avtoric navedena v seznamu virov, ki je sestavni element predloženega dela in je zapisan v skladu s fakultetnimi navodili;
- sem pridobil/-a vsa dovoljenja za uporabo avtorskih del, ki so v celoti prenesena v predloženo delo in sem to tudi jasno zapisal/-a v predloženem delu;
- se zavedam, da je plagiatorstvo – predstavljanje tujih del, bodisi v obliki citata bodisi v obliki skoraj dobesednega parafraziranja bodisi v grafični obliki, s katerim so tuje misli oz. ideje predstavljene kot moje lastne – kaznivo po zakonu (Zakon o avtorstvu in sorodnih pravicah, Uradni list RS št. 21/95), prekršek pa podleže tudi ukrepom Fakultete za družbene vede v skladu z njenimi pravili;
- se zavedam posledic, ki jih dokazano plagiatorstvo lahko predstavlja za predloženo delo in za moj status na Fakulteti za družbene vede;
- je elektronska oblika identična s tiskano obliko diplomskega dela ter soglašam z objavo diplomskega dela v zbirki »Dela FDV«.

V Ljubljani, dne 26. 10. 2006

Podpis avtorja/-ice: Zalokar

EMOCIONALNA OPORA STAROSTNIKOV V OBČINI DOMŽALE

Staranje je pojav, ki se mu ne moremo upreti in nima le osebnih posledic, ampak tudi družbene. Starostniki vse bolj posegajo po storitvah, ki jim omogočajo varno ter brezskrbno bivanje na njihovem domu, tako tudi po pomoči na domu. V zadnjih dvajsetih letih je zraslo zanimanje za čustva s strani družboslovnih disciplin, saj so družbe odkrile in poudarile pomen osebnih izkušenj, senzibilnosti in zmožnosti čustvovanja. Vprašanje, ki se pojavlja, je, ali so čustva pomembna za zdravje posameznikov in za njihovo dobro počutje. V nalogi želim na podatkih o socialnih omrežjih starostnikov, ki prejemajo formalno pomoč pokazati, da imajo kljub individualizaciji posameznika, sorodstvene in družinske vezi za starostnike še vedno pomembno vlogo. Predvsem želim izpostaviti pomen emocionalne opore in pri tem pomen emocionalne opore otrok za starostnike. Za pridobivanje podatkov sem uporabila anketni vprašalnik, pri čemer sem osebno anketirala uporabnike pomoči na domu v občini Domžale in občane Domžal, ki ne prejemajo pomoči na domu in so stari 65 let ali več.

Ključne besede: socialna omrežja, socialna opora, emocionalna opora, starostniki

EMOTIONAL SUPPORT OF ELDERLY IN COMMUNITY DOMŽALE

Getting old is a phenomena that we can not avoid and does not only have personal consequences but social also. More and more elderly people need the service that provides secure and careless living and home care. In the last twenty years the interest in studying emotions in the sociological department of studies is growing because society has discovered and emphasized the meaning of personal experiences, sensibility and ability of sentiment and feeling. The question that appears is are emotions important for health of individuals and their well being. In this diploma I would like to show that despite the individualization and formal help, that is given to elderly based on the social network of elderly people, relative and family bonds still play a very important role. Most of all I wish to emphasis the meaning of emotional support and emotional support of children for elderly people. To get the needed data I used a poll in which I personally questioned elders from 65 years and more from the community of Domžale. In the poll were included the elders who benefit home care and those who do not.

Key words: social networks, social support, emotional support, elderly

KAZALO

1.	UVOD	8
2.	STARANJE	10
2.1	<i>Teorije staranja</i>	10
2.2	<i>Demografske spremembe</i>	12
2.3	<i>Vidiki bivanja starostnikov</i>	13
2.3.1	<i>Bivanje v domačem okolju</i>	14
2.3.2	<i>Bivanje v instituciji</i>	18
3.	SOCIALNO OMREŽJE	19
4.	SOCIALNA OPORA	20
4.1	<i>Definicija socialne opore</i>	20
4.2	<i>Viri socialne opore</i>	25
4.3	<i>Viri opore v starosti</i>	26
4.4	<i>Razsežnosti socialne opore</i>	37
4.5	<i>Zaznava socialne opore</i>	39
5.	EMOCIONALNA OPORA	40
5.1	<i>Pomen emocionalne opore za starostnike</i>	44
5.2	<i>Emocionalne zahteve za delo z ljudmi</i>	45
5.3	<i>Emocionalno delo, delo žensk</i>	46
5.4	<i>Emocionalno delo s starostniki</i>	47
6.	POMOČ DRUŽINI NA DOMU	48
7.	RAZISKOVALNI PROBLEM	51
7.1	<i>Hipoteze</i>	51
8.	METODOLOŠKI PRISTOP	54
9.	PREDSTAVITEV REZULTATOV	56
9.1	<i>Demografske značilnosti</i>	56
10.	REZULTATI ANALIZE OMREŽIJ	59
10.1	<i>Velikost omrežij</i>	59
10.2	<i>Gostota omrežij</i>	64
10.3	<i>Sestava omrežij</i>	66
10.4	<i>Sestava omrežij glede na dimenzijo socialne opore</i>	71
10.5	<i>Pogostost socialnih stikov omrežja</i>	73

11.	SKLEPNE UGOTOVITVE EMPIRIČNEGA DELA	76
12.	SKLEP	79
13.	VIRI	81
14.	PRILOGA A	85
	<i>Vprašalnik o socialnih omrežjih</i>	<i>85</i>

Kazalo tabel in grafov

Preglednica 4.1: Povprečno število članov, ki nudijo določeno vrsto socialne opore	27
Graf 4.1: Sestava omrežja v raziskavi Omrežja socialne opore prebivalstva Slovenije, Socialna omrežja starostnikov, raziskava Podreberškove	29
Preglednica 4.2: Struktura omrežja po posameznih vrstah socialne opore.....	33
Graf 9.1: Demografske značilnosti v občini Domžale.....	56
Tabela 10.1: Velikost omrežja v občini Domžale.....	59
Graf 10.1: Velikost omrežja glede na starost anketirance v občini Domžale.....	61
Graf 10.2: Velikost omrežja glede na stan v občini Domžale	62
Tabela 10.2: Sestava omrežja v občini Domžale	62
Graf 10.3: Velikost omrežja glede na izobrazbo anketirance v občini Domžale	63
Graf 10.4: Velikost omrežja glede na zdravstveno stanje anketirance v občini Domžale	64
Graf 10.5: Gostota omrežij v občini Domžale	65
Tabela 10.3: Sestava omrežja v občini Domžale	67
Graf 10.6: Sestava omrežja socialne opore v občini Domžale	67
Graf 10.7: Sestava omrežja sorodstva po krogih v občini Domžale.....	68
Tabela 10.4: Sestava glede na delež žensk v omrežju, oddaljenost članov od posameznika in pogostost stikov	70
Tabela 10.5: Sestava glede na povprečno starost in dolžino poznanstva v občini Domžale	71
Tabela 10.6: Sestava omrežja glede na dimenzijo socialne opore v občini Domžale	72
Graf 10.8: Zadovoljevanje emocionalne opore po krogih v občini Domžale.....	73
Tabela 10.7: Zadovoljevanje dimenzij opore glede na pogostost stikov, spol in glede na krog v občini Domžale.....	74
Graf 10.9: Pogostost stikov v občini Domžale	75

1. UVOD

O starosti govorimo kot o jeseni življenja. V naravi je jesen čas, ko pospravimo še zadnje pridelke v pričakovanju zime. Kako pa je v življenju?

Družba in z njo človek se neprestano soočata z novimi izzivi. Med drugim tudi z naglim naraščanjem starih ljudi. Pomembno mesto v tem kontekstu vsekakor ima socialna politika države. Dobra socialna politika je tista, ki tudi najranljivejšim družbenim skupinam ljudi, mednje sodijo tudi starostniki, nudi priložnost, da ne postanejo izključene skupine (Zaviršek in Škerjanc 2000).

Staranje je normalno biološko dogajanje, ki zadane vsako živo bitje. Z vidika posameznika/-ice pomeni pojecanje fizičnih zmožnosti ter mentalne in psihične spremembe, česar se dolgo sploh ne zavedamo. Za družbo pa ima staranje vrsto socialnih, kulturnih, ekonomskih, etičnih in tudi političnih razsežnosti. Brez poznavanja načina in stila življenja starostnikov ne moremo razvijati orodja pomoči. Podpiranje neodvisnosti starostnika, kolikor mogoče dolgo, je temeljno načelo socialne gerontologije. Glede na to, da starostniki, tako kot vsi drugi, cenijo avtonomnost, pa je v nekaterih primerih meja med neodvisnostjo in zanemarjenostjo zelo nejasna.

Živimo v obdobju prehajanja iz industrijske v postindustrijsko družbo. S prehajanjem v postindustrijsko družbo se odnosi in vrednote v družbi radikalno spreminjajo. Življenjski slog narekuje vse večjo odtujenost med generacijami.

V zadnjih dvajsetih letih je zraslo zanimanje za čustva s strani družboslovnih disciplin, saj so družbe odkrile in poudarile pomen osebnih izkušenj, senzibilnosti in zmožnosti čustvovanja. Vprašanje, ki se pojavlja, je, ali so čustva pomembna za zdravje posameznikov in za njihovo dobro počutje.

Z raziskovanjem socialnih omrežij in analizo podatkov, ki jih pridobimo z raziskovanjem, lahko pojasnujemo vedenje starostnikov in njihovo delovanje. Pri tem so še posebej pomembne vezi, ki se prepletajo med starostniki in njihovo družino, prijatelji in sosedmi ter vključenostjo v lokalno skupnost in prostovoljne organizacije.

Temeljno vprašanje, ki se mi postavlja in izvira iz teoretske razprave je, kakšna omrežja imajo uporabniki pomoči na domu, kako so ta omrežja strukturirana in kakšna je vloga družine v omrežjih. Na podlagi raziskave želim ugotoviti, ali je vloga družine pri starostnikih, ki prejemajo formalno pomoč, manjša in ali formalna pomoč pomeni razširitev in obogatitev virov.

Diploma je vsebinsko razdeljena in oblikovana tako, da najprej opredelim staranje, demografske značilnosti in vidike bivanja starostnikov. Sledi poglavje o socialnem omrežju,¹ značilnostih omrežja in kaj je ključnega pomena za izgradnjo omrežja. V četrtem poglavju predstavljam opredelitev različnih definicij socialne opore, različnih virov socialne opore in različnih tipov socialne opore, ki jih starostniki prejemajo. V naslednjem poglavju sem se še posebej osredotočila na tip emocionalne opore, kakšen pomen ima emocionalna opora za starostnike, kako jo zaznavajo in kdo jo nudi. Pomoč družini na domu kot eno izmed oblik formalne pomoči predstavljam v šestem poglavju. V zadnjem, empiričnem, delu naloge predstavljam rezultate ankete, ki sem jo opravila v mesecu maju in juniju 2006.

¹ V literaturi se uporabljata termina socialno omrežje in socialna mreža. Odločila sem se, da bom v nadaljevanju uporabljala termin socialno omrežje.

2. STARANJE

Staranje je normalno biološko delovanje, ki zadene vsako živo bitje in temu se ne more nihče izogniti. Dejansko je staranje proces, ki se začne že z rojstvom. Z vidika posameznika/-ice pomeni pojemanje fizičnih zmožnosti ter mentalne in psihične spremembe. Starost doleti vsakogar, ki jo dočaka, vendar pa jo ljudje različno doživljamo. Dejstvo je, da staranje vsakomur prej ali slej prinaša določene izgube na pomembnih življenjskih področjih. Od sposobnostih posameznika/-ice, kako se prilagodi tem izgubam in njegovih reakcij nanje, je v veliki meri odvisna kvaliteta njegovega življenja v starosti. Staranje opredeljujemo kot slovo od mladosti ali izgubo svojih sposobnosti in mu dajemo negativen predznak. Če razvijemo dobre odnose med generacijami in če razumemo življenje, se staranja ne bojimo. Staranje je pojav, ki nima le osebnih posledic, ampak tudi družbene. Za družbo ima staranje vrsto socialnih, ekonomskih, kulturnih, etičnih in tudi političnih razsežnosti (Kersnik - Bergant 1999).

2.1 Teorije staranja

O staranju obstaja cela vrsta različnih teorij, ki se med seboj razlikujejo glede na to, kateremu vidiku človekovega življenja dajejo posamezni avtorji prednost.

Biološka teorija povezuje proces staranja z upadanjem telesne zmogljivosti, ki se pri posameznikih pojavlja v različnih oblikah. Biološke spremembe prinesejo s seboj poleg spremembe videza navadno tudi bolezni. Posledično se zgodi, da se posameznikovo gibanje omeji, zmanjša se socialno omrežje, pri nekom pa se lahko poveča občutek manjvrednosti in zniža samospoštovanje. To se pogosto dogaja v primerih, ko posameznik/-ica gradi svojo samopodobo zgolj na zunanjem videzu in zunanji moči, pozabi pa na druge vrednote. Zagovorniki bioloških teorij staranja se z večine ogrevajo za misel, da znotraj neke družbe ali kulture lahko rečemo, kje je meja starosti v ožjem pomenu besede, pa čeprav vemo, da procesi staranja ne prizadenejo vseh delov organizma hkrati in enako (Požarnik 1981: 11).

Psihološka teorija govori o staranju kot o dobi, ko se zmanjšujejo senzorične in intelektualne funkcije posameznika/-ice (zmanjša se sposobnost za duševno delo, hitreje se utrudijo, spominske motnje so večje, spe manj trdno, podvrženi so emocionalnim motnjam, njihova percepcija je manj realna in včasih lahko postanejo nekritični v svojih reakcijah), zmanjšuje pa se tudi prilagodljivost novim okoliščinam. Psihološki vidik staranja se nanaša predvsem na doživljanje starosti, ki pa se razlikuje od posameznika do posameznika. Psihološke spremembe se lahko pojavijo v duševnih in umskih sposobnostih, vedenju in emocijah. Zdravniki se nagibajo k razlagi, da se razlike v vedenju in emocijah starostnikov dogajajo zaradi propadanja možganovine (Požarnik 1981: 17).

Sociološke teorije staranja se navezujejo predvsem na spremenjene vloge posameznika/-ice v socialnem omrežju. Govori o spremembah osebnosti v procesu staranja in njegovim sociološkim okoljem. Starostnik se po tej teoriji začne umikati iz aktivnega delovnega procesa in postaja vse bolj odvisen od okolja, to je od njegovega socialnega omrežja in od njega pomoč tudi pričakuje. Na starost so vezani mnogi stereotipi od tega, da so si vsi starostniki podobni, do tega, da so neuporabni, nepotrpežljivi, čustveno otopeli, trmasti, skopi, neuvidevni, ... Stereotipi naredijo veliko škode in povzročijo veliko bolečine. Ne samo, da se družba obnaša do starostnikov stereotipno, temveč lahko tudi starostnika privedejo, da sebe in svojo starost doživlja na način, ki ga stereotipno producira družba. Tako doživljanje življenja vodi v občutek manjvrednosti in posledično v slabšo zaznavanje tudi emocionalne opore, ki pa je potrebna za boljše zdravje in počutje. Sodbe ljudi so usmerjene v predvidevanje, da mora biti starostnik, ki je sam, osamljen, ker je pač sam. Vedenje starostnikov postane »starostno vedenje«, ki ni posledica bioloških procesov, pač pa pričakovanj nekih socialnih okolij (Požarnik 1981: 12).

Teorija aktivnosti pa nasprotuje sociološki teoriji, saj starostniki podaljšujejo svojo dejavnost na različnih interesnih področjih. Aktivnost oziroma pasivnost pa sta odvisni od življenjskega sloga v aktivnem obdobju in od socialno ekonomskih okoliščin (Havighurst in Rosow v Mesec 2000).

2.2 Demografske spremembe

Staranje ni nov pojem, vendar je postal vsakdanjost šele v zadnjih stotih letih. Staranje prebivalstva je dolgotrajen proces. Ocenjeno je, da je bila visoka starost izjemno redka vse do 17. stoletja, ko je 65 let dočakal le odstotek vsega prebivalstva. To razmerje je do 19. stoletja naraslo na 4 odstotke. Starostniki, še posebej stari osemdeset in več let, so najhitreje rastoča populacijska manjšina. Leta 1950 je bilo na svetu 8 odstotkov starostnikov, leta 2000 10 odstotkov, po projekcijah OZN pa bo leta 2050 njihov delež že 21 odstotni. Leta 2000 je bilo na svetu 600 milijonov starejših – to je trikrat več kot pred petdesetimi leti. Leta 2050 bo po predvidevanjih na svetu že približno dve milijardi starejših – ponovno trikrat več kot petdeset let prej. Skupina starostnikov se vsako leto poveča za 2 odstotka, kar je precej hitrejša od rasti celotnega prebivalstva.²

Danes živi tretjina vseh starejših v državah v razvoju; do leta 2025 se bo njihov delež "povečal" na 75 odstotkov. Večina svetovne populacije starejših živi v mestnih področjih. Pričakujejo, da se bo ta delež do leta 2025 v svetu povzpел na 62 odstotkov, vendar bo v razvitih državah v mestih prebivalo 74 odstotkov starejših, v manj razvitih pa bo v mestih živelo le 37 odstotkov vseh starejših.

Tudi v državah EU se bo po napovedih Eurostata³ do leta 2025 povečalo število prebivalcev držav Evropske unije za več kot 13 milijonov. Delež starejših (65 let in več) se bo v tem obdobju skoraj podvojil: iz 16,4 odstotkov leta 2004 na 29,9 odstotka leta 2050 oziroma iz 75,3 milijonov na 134,5 milijonov.

Staranje prebivalstva je tudi v Sloveniji proces, ki se mu ne bo mogoče izogniti. Z upadanjem števila rojenih in upočasnjevanjem umrljivosti se spreminja tudi starostna sestava prebivalstva. Delež starejših (65 let in več), ki je v osemdesetih letih stagniral na ravni 10 odstotkov, se od leta 1987 stalno povečuje in je leta 2004 že presegel 15 odstotkov. Tega leta je bil delež starih (80 let in več) pri nas dobre 3 odstotke. Po

² http://www.stat.si/novice_poglej.asp?ID=741

³ Evropski statistični urad

http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page?_pageid=1996_45323734&_dad=portal&_schema=PORTAL&screen=welcomeref&open=/&product=EU_MAIN_TREE&depth=1

osnovni varianti projekcij prebivalstva Slovenije se bo do leta 2050 delež starejših (65 let in več) in starih (80 let in več) povečal na 31,3 odstotke oz. 10,3 odstotka. Pričakujemo, da bodo kazalci starostne sestave in demografske odvisnosti starega prebivalstva začeli kazati bistveno slabšanje razmerij navedenih starostnih skupin pri nas v drugi polovici naslednjega desetletja.

V Sloveniji je leta 2005 bilo 312.874⁴ prebivalcev starih 65 let ali več. To je 15,6 odstotka vseh prebivalcev, kar nas uvršča med populacijsko staro družbo. Konec leta 2004 je bil prebivalec Slovenije povprečno star že 40,3 let – v zadnjih treh letih se je postaral za eno leto in od tega je 61,8 odstotkov žensk. V starosti od 65 do 74 let je bilo 181.609 prebivalcev, od 75 do 84 let 109.256 in v starosti 85 let ali več 22.009 prebivalcev. V vseh kategorijah so ženske zastopane v večini. Največja razlika med spoloma pa se pokaže v starosti 85 ali več let, saj je v tej kategoriji zastopanost žensk kar 76,6 odstotna.

V domskem varstvu je skupaj 12.418 starostnikov, kar znaša slabe 4 odstotke vseh starostnikov v Sloveniji. Večina se jih je za dom odločila zaradi slabega zdravja. Po podatkih Statističnega urada Republike Slovenije so v domovih za starejše večinoma zaposlene ženske.

Le malo starostnikov starih 65 let ali več koristi storitve pomoči na domu. Vseh odraslih, ki koristijo te storitve, je 3.369 (1 odstotek), vendar so v tej številki zajeti tudi tisti, ki so mlajši od 65 let in so težko bolni.

2.3 Vidiki bivanja starostnikov

Starost prinaša številne stiske in spremembe, ki pomembno vplivajo na celotno družino. V starosti je marsikdo še dovolj zdrav za kakovostno, tudi še ustvarjalno in samostojno življenje. Po drugi strani pa ni zanemarljiv delež tistih, ki so že povsem odvisni od pomoči bližnjih zaradi posledic različnih bolezni. Hojnik - Zupančeva meni, da pri starostnikih lahko opazujemo splošno tendenco od večje k manjši samostojnosti (Hojnik - Zupanc 1999: 16). To pomeni, da gre pri starostnikih za

⁴ <http://www.stat.si/pxweb/Dialog/Saveshow.asp>

zmanjšanje samostojne obvladljivosti okolja in telesa. S starostjo se zmanjša mobilnost tako na makro kot mikro ravni (Ruoppila v Hojnik - Zupanc 1999: 59). Makro raven pomeni zmanjšano mobilnost zunaj stanovanja, mikro raven pa se nanaša na mobilnost v stanovanju.

Kot so različne ohranjene zmožnosti starostnikov, so tudi različne njihove potrebe. Nekaterim zadošča že samo občutek, da se lahko v primeru hujših težav zanesejo na skrbne otroke in vnuke, drugim pa ni več mogoče zagotoviti dovolj kakovostnega življenja v domačem okolju in so zato prisiljeni izbrati drugačno možnost. Kakovost življenja lahko merimo po tem (Ramovš 2000: 321), v kolikšni meri in v kakšni medsebojni skladnosti ima človek zadovoljene vse potrebe.

2.3.1 Bivanje v domačem okolju

Stanovanje je več kot le fizični prostor. Je psihosocialna kategorija, ki ji pravimo dom in kjer se oblikujejo družinske vezi in odnosi. Stanovanje je prostor posameznikove ali družinske intimnosti in zasebnosti. V njem posameznik/-ica najbolj izrazno oblikuje osebno identiteto (Mlinar 1994: 39).

Vse razvite države usmerjajo politiko varstva starostnikov v ohranjanje samostojnega življenja starega človeka v domačem okolju, dokler je vztrajanje možno. Tako usmeritev podpirata vsej dva temeljna razloga:

- starostnik ohranja avtonomijo in zasebnost v svojem domu, s čimer se izogne dolgotrajnemu prilagajanju na življenje v instituciji;
- možnost celovite mreže različnih izvajalcev pomoči državi zmanjša stroške za starostno varstvo.

Starostnik lahko v svojem domu živi :

- sam,
- z družino (otroci, vnuki) in/ali
- s partnerjem.

Domače stanovanje je prostor, kjer se najbolj neposredno prepletajo individualni interesi in potrebe, kolektivna zmožnost civilne družbe in družbena ponudba funkcionalnih storitev in materialne pomoči.

O tem, ali je samostojno bivanje starostnika kakovostnejše od bivanja s partnerjem in/ali z otroci, obstajajo različna mnenja.

Požarnik (1981: 135) meni, da je partner najboljše »zdravilo« proti osamljenosti, njemu pa sledijo otroci. Nepričakovano velik delež ovdovelih, ki živijo pri otrocih, sodijo v kategorijo hudo osamljenih. Posebno osamljeni so, kadar med njimi in otroci ni najboljših odnosov. Nekateri starostniki so celo mnenja, da bi bili manj osamljeni, če bi živili samostojno v lastnem gospodinjstvu (ibidem).

Na prednosti samostojnega življenja kaže raziskava (Hojnik - Zupanc 1999: 142), da so najbolj »zdravi« medgeneracijski odnosi takrat, kadar generacije živijo ločeno, hkrati pa dovolj blizu skupaj, da so možni vsaj tedenski stiki. Tudi Lawton (Hojnik - Zupanc 1999: 67) meni, da so tisti, ki živijo sami, najbolj samostojna skupina.

V primeru, ko želi starostnik ostati v svojem bivalnem okolju, pa ima na voljo naslednje podporne mehanizme:

- neformalno omrežje,
- formalno omrežje.

Neformalno omrežje temelji na medosebnih odnosih in solidarnosti ter je v večji meri recipročnejše kot formalno omrežje. Neformalna socialna opora je pomoč s strani tistih posameznikov, ki veliko časa skrbijo za osebo, na katero jih vežejo pozitivna čustva, kot sta ljubezen in naklonjenost. Neformalne vire socialne opore predstavljajo družinski člani, prijatelji, sosedi in druge posamezniku/-ici bližje osebe. Graham (Dremelj 2003: 156) navaja pet vidikov neformalne opore:

- Neformalna opora je opora nudena drugim. Neformalni sektor sestavljajo sorodniki in prijatelji.
- Neformalna opora je ločena od države in je neinstitucionalna.

- Neformalna opora je brezplačna in se izvaja na domu prejemnika neformalne pomoči.
- Vir neformalne opore so sorodniki, saj le-ta izvira iz normativne dolžnosti sorodstva.
- Neformalna opora se večinoma nanaša na oporo posameznikom, ki bi drugače potrebovali institucionalno pomoč.

Ta tip vira socialne opore spremlja tako funkcionalna kot emocionalna komponenta. Je edina opora, ki je ni treba plačevati. Za nudenje neformalne opore neko specializirano znanje ni potrebno.

Formalno omrežje predstavljajo javne in zasebne službe, ki nudijo storitve (socialno varstvo, zdravstvo, šolstvo in drugi sektorji), nevladne organizacije in druge formalne organizacije, s katerimi je povezan uporabnik. Te osebe ali organizacije so pogosto pooblašene in sponzorirane s strani države. Med formalne vire spadajo tudi zasebne profesionalne storitve in prostovoljne organizacije, ki prejemajo posredna ali neposredna denarna nakazila s strani države (Froland v Vaux 1988: 234). Praviloma osebe, zaposlene v omenjenih organizacijah, s posameznikom, ki mu nudijo oporo, nimajo emocionalnih vezi. Formalni viri pa morajo biti previdni, da ne kršijo pravic starostnikov. Tudi starostniki cenijo avtonomnost, meja med neodvisnostjo in zanemarjanjem pa je včasih zelo tanka in nejasna (Milošević Arnold 2003: 51).

Formalna mreža storitev so organizirane storitve v bivalnem okolju, ki so sistemsko regulirane in se odvijajo na domu ali v lokalni skupnosti v bližini njegovega doma (Hojnik - Zupanc 1999: 110–111). Storitve, ki jih nudijo formalni viri pomoči so običajno visoko storilne, ker je osebje strokovno usposobljeno in razpolaga s tehničnimi pripomočki. Na eni strani so formalni viri opore dostopni na visoki ravni, saj so formalne mreže že organizirane, redno delujejo in so cenovno prilagojene, po drugi strani pa je dostopnost lahko na nizki ravni, če posameznik/-ica ni obveščen/-a o ponudbi in pogojih dosegljivosti storitev formalnih virov pomoči (ibidem). Marinova (v Hojnik - Zupanc 1999: 110) razlikuje tri temeljne značilnosti mrežnega odnosa:

- *Varnost*, ki zajema predvidljivost, zanesljivost in hitrost reagiranja. Varnost ima v formalni mreži z vsemi tremi atributi visoko raven zaradi sistemske

inercije in formalno določenih vlog. Raven varnosti se lahko tudi zniža, če se spremenijo sistemska regulacijska pravila ali če se zamenja osebje.

- *Sociabilnost*, h kateri štejemo domačnost, zaupanje, empatijo in enakost v odnosih. Zaradi strokovne usposobljenosti izvajalcev in redno organizirane dejavnosti ima sociabilnost vključeni visoki stopnji zaupanja in empatije. Na drugi strani pa se zaradi profesionalnega odnosa pojavlja nizka stopnja domačnosti in enakosti. Stopnja domačnosti pa se s časoma lahko poveča tudi do te mere, da se ustvarijo emocionalne ali socialne vezi.
- *Ekonomičnost*, ki pomeni cenovno sprejemljivost, storilnost in dosegljivost ponujenih storitev.

Storitve v bivalnem okolju lahko organizirajo in izvajajo različni izvajalci. Posameznik/-ica običajno poseže po organizirani ponudbi aktivnosti in storitev, ko se presežejo zmožnosti neformalnega omrežja.

Med storitve v bivalnem okolju prištevamo:

- pomoč družini na domu,⁵
- mobilna oblika pomoči,
- storitve na daljavo.

Za kvalitetno življenje posameznika/-ice so potrebni formalni in neformalni viri socialne opore, predvsem pa njihovo usklajeno in uspešno skupno delovanje.

⁵ Več v poglavju 7.

2.3.2 *Bivanje v instituciji*

Bivanje v domačem okolju pa ni nujno vedno idealno in s tem tudi ne kakovostno. Do tega pride takrat, ko starostnik ne more več skrbeti sam zase in ko neformalno omrežje pomoči ne zadostuje ali pa odpove. V takih primerih je bolje, da starostnik sprejme eno izmed oblik institucionalnega varstva:

- domsko varstvo,
- dnevno varstvo,
- institucionalno varstvo v drugi družini,
- oskrbna in oskrbovana stanovanja.

Institucionalno bivanje pomeni bivanje v instituciji, pri čemer ima vsaka institucija organiziran sistem napisanih in nenapisanih pravil, ki omogočajo skupinsko povezanost in minimalno stopnjo zasebnosti in samostojnosti (Hojnik - Zupanc 1999: 97). Na splošno imajo vse institucije po definiciji nekaj skupnih značilnosti, kot so: popolna zadovoljitev osnovnih eksistenčnih potreb, predpisan dnevni ritem, racionalizacija dela, skupinske aktivnosti in prevladovanje javnega prostora nad zasebnim (Hojnik - Zupanc 1999: 97).

Institucije so namenjene zelo majhnemu deležu stare populacije, saj naj bi bilo po danes veljavnih priporočilih Svetovne zdravstvene organizacije v njih nastanjenih do 5 odstotkov prebivalcev starih 65 let ali več.

V zvezi z institucijami (predvsem domovi starejših) pa še vedno obstajajo predsodki. Nedvomno so imeli domovi za ostarele včasih negativen sloves – sloves hiralnic (Accetto 1968: 20). Ta stereotip se je globoko ukoreninil v zavest ljudi, vendar se z deinstitutionalizacijo oziroma z odpiranjem institucij razblinja. V domovih so se spremenili tudi bivanjski standardi, ki so sedaj na evropski ravni. Predvsem pa se spreminja vsebina življenja in bivanja v domu. Danes domovi ponujajo kakovostne socialne in zdravstvene storitve. Osebe je bolj strokovno usposobljeno, tako da lahko v največji meri upoštevajo življenjske navade starostnikov.

3. SOCIALNO OMREŽJE

Začetek razvoja metod za analizo socialnih omrežij spada v leto 1933, ko je Moreno predstavil svojo inovacijo: sociogram (Wasserman in Faust 1994: 12). Moreno je s sociogrami opisoval socialne vezi manjših skupin ljudi, povezave pa se predstavljale odnos.

Socialno omrežje predstavljajo enote, npr. osebe, ustanove, ki so med seboj povezane z določenimi socialnimi povezavami, torej odnosi med njimi. Če omenimo nekaj možnih relacij: prijateljstvo, partnerstvo, izmenjava informacij, finančne transakcije ali odvisnost (Kogovšek 2001: 15).

Posameznik/ica mora biti sposoben/-na razviti socialno omrežje. Pri tem mora biti sposoben/-na aktivirati vire socialne opore in ohranjati omrežje. Vse to se izvaja na osnovi preteklih interakcij posameznika/-ice, prav tako pa se na osnovi preteklosti razvije vrednotenje opornega omrežja. Te dejavnosti so pod vplivom posameznikovih osebnostnih značilnosti in socialnih kontekstov (Hlebec in Kogovšek 2003: 111).

Vključenost v socialno omrežje, ki ga določa število in jakost socialnih vezi, pozitivno vpliva na splošno zdravje.

Socialno omrežje je opredeljeno kot končno število akterjev oz. enot in enega ali več odnosov med njimi. Socialno omrežje lahko definiramo kot množico enot, ki jih povezujejo socialne vezi (Iglič 1988: 82).

Wengerjeva poudarja tri dejavnike, ki vplivajo na oblikovanje socialnega omrežja starostnikov. Najpomembnejši vir socialne opore starejšim so njihove družine. Je pa družina kot vir odvisna tudi od družinskih značilnosti, kot so poroke, rodnost predhodnih generacij, zaporedje rojstev. Drugi dejavnik je selitev, ki je lahko odvisna tudi od posameznika/-ice, tretji dejavnik pa sta njegova/njena osebnost in temperament (Wenger v Hlebec 2003: 171).

4. SOCIALNA OPORA

Osnove za raziskovanje socialne opore je predstavil že Durkheim leta 1897 v svoji študiji o samomoru, kjer je dokazal, da pomanjkanje socialnih odnosov poveča možnost samomora (Haralambos in Holborn 2001: 825; Hlebec in Kogovšek 2003: 107).

Novejše opredelitve poudarjajo, da je socialna opora tudi interakcijski in komunikacijski proces med ljudmi. Danes je raziskovanje socialne opore usmerjeno na široko področje odnosov – od integracije znotraj manjših skupnosti do vezi v širšem družbenem omrežju (Novak 2003: 99).

4.1 *Definicija socialne opore*

V literaturi se pojavlja mnogo definicij, ki govorijo o socialni opori. Zgodnje opredelitve socialne opore so poudarjale predvsem emocionalni vidik socialne opore. Nekateri avtorji govorijo o vlogi socialnih vezi, drugi o socialni menjavi, tretji o zaznavi socialne opore, četrta pa o oblikah socialne opore (Kogovšek idr. 2003: 184).

Cassel (Vaux 1988: 5) je izhajal iz prepričanja, da je socialna vloga zelo pomembna pri boleznih, povezanih s stresom. Za razumevanje bolezenskih stanj je pomembno raziskovanje psihosocialnih procesov. V stresnem okolju lahko pride do krhanja socialnih vezi, pri tem pa lahko posameznik/-ica prejme neustrezne ali zmedene informacije in je posledično lahko bolj dovzeten/-na za bolezen. Nadalje Cassel kot ključni element socialne opore izpostavlja povratno informacijo, ki jo posamezniku/-ici zagotavljajo pomembni drugi. Iz tega prepričanja izhaja, da socialna opora posameznika/-ico ščiti pred stresnimi vplivi okolja in tako ohranja njegovo oz. njeno zdravje. Po drugi strani pa sta stres in opora v nekaterih situacijah povezana. Tako lahko določena situacija po eni strani zmanjšuje oporo, po drugi pa povečuje potrebo

po opori. Smrt partnerja tako po eni strani zmanjša oporo, po drugi strani pa povečuje potrebo po opori.

Tudi Caplan (Vaux 1988: 6) pripisuje velik pomen socialnim vezem in njihovem vplivu na življenjske krize. Za Caplana sta pomembni trajnost in vzajemnost odnosov. Pri tem pa upošteva tudi širše vezi, kot so na primer skupine za samopomoč, sosedski odnosi in drugi. Opredelil je tri vrste pomoči, ki jo posamezniki lahko prejmejo. Z današnjo terminologijo bi jih poimenovali emocionalna, informacijska in materialna opora.

Cobb (Vaux 1988: 7) definira socialno oporo predvsem z vidika emocionalne opore. Socialno oporo razume v kontekstu zaščite pred stresom in kot dejavnik dobrega počutja. S tako socialno oporo posameznik/-ica dobi informacijo, da je ljubljen/-na, sprejet/-a in spoštovan/-na. Pri tem pa je pozabil na druga vidika socialne opore: na informacijskega in materialnega.

Lin koncept socialne opore predstavi na dva načina. Prvi pristop govori o socialni opori kot o »zaznani ali tudi dejansko instrumentalni in/ali ekspresivni ponudbi s strani posameznikovih intimnih in zaupnih parterjev, preostalih akterjev v njegovi socialni mreži in širši skupnosti« (Lin v Vaux 1988: 27). Pri tem jo predvsem zanima, kakšen vpliv imajo različni medosebni odnosi na posameznika/-ico v socialnem okolju in njegova/njena stopnja integracije v družbeno okolje. Drugi pristop pa temelji na teoriji socialnih virov. Lin loči med dvema oporama; med instrumentalno oporo, ki jo nudijo alterji,⁶ ki jih s posamezniki veže šibka vez (Lin v Vaux 1988: 26–27) in pa ekspresivno funkcijo socialne opore, ki jo posamezniku/-ici nudijo osebe, ki so z njim/njo močno povezane. Posameznik/-ica do obeh oblik socialne opore dostopa skozi vezi, ki pripadajo trem ravnam socialne vpetosti: v skupnost, v socialno omrežje in v intimne odnose. Te vpetosti zaznava kot pripadnik/-ica skupnosti, kot sledenje normiranim odnosom v socialnem omrežju in intenzivno vključenost, ko gre za intimne, zaupne odnose (Iglič 1989: 2).

⁶ Alter – član socialnega omrežja.

Thoitsova socialno oporo opredeli kot »raven, do katere so posameznikove temeljne socialne potrebe zadovoljene skozi interakcije z drugimi« (Thoits v Vaux 1988: 25, tudi v Iglič 1989: 2). Poudarja predvsem primarni pomen emocionalne opore pomembnih drugih kot najpomembnejšega dejavnika za zmanjševanje stresa in njegovih posledic na zdravje in na dobro počutje. Dobrodejni učinki, ki jih posamezniki pridobijo v interakciji z drugimi, so pomembni. Med temeljne socialne potrebe šteje potrebo po naklonjenosti, pripadnosti, varnosti in spoštovanju. Sistem socialne opore po Thoitsovi je definiran kot vsota oseb v posameznikovem omrežju. Na te osebe se posameznik/-ica lahko zanese, ko potrebuje emocionalno in (ali) instrumentalno oporo. Poudarja pomen socialnih vlog predvsem v pomenu emocionalne opore kot dobrodejen. V primeru, ko pa znotraj vlog obstajajo pomanjkljivosti, pa je ta pomen socialnih vlog tudi nedobrodejen. Taki odnosi zagotavljajo 3 pomembne stvari:

- Socialne vloge, ki so skupek identitet, ki dajejo odgovore na temeljna eksistencialna vprašanja, življenju dajejo pomen, namen, smisel, zagotavljajo občutek varnosti ter zmanjšujejo občutek negotovosti in strahu. Umeščenost posameznika/-ice v omrežje je ena temeljnih značilnosti emocionalne opore, saj mu/ji daje občutek pripadnosti.
- Skozi socialne vloge posamezniki pridobijo ocene samih sebe in tako so socialne vloge pomemben vir samospoštovanja. Če posameznik/-ica skozi socialne vloge pridobi pozitivne ocene o sebi, mu/ji to zagotavlja emocionalno oporo. V primeru, da posameznik/-ica ni sprejet/-a in če se ne obnaša po kulturno pogojenih pričakovanjih, sledi nesprejemanje s strani pomembnih drugih in prevzame ga/jo občutek krivde, osramočenosti in obupa.
- Socialne vloge pa so tudi vir občutka nadzora nad lastnim življenjem. Uspešni poizkusi obvladovanja nalog prinašajo občutek zadovoljstva, veselja in ponosa. Vse to prispeva k dobremu počutju. Vključevanje v strukturirane odnose je osnova in bistvo socialne integracije, zagotavlja občutek varnosti in pripadnosti (Thoits v Kogovšek 2001: 43–45).

Turner, Frankel in Levin (Iglič 1989: 3) poudarjajo razliko med socialno oporo, viri socialne opore in socialno menjavo. Socialno oporo definirajo kot osebno izkustvo in

ne kot sklop objektivnih pogojev, to je obstoja virov socialne opore in ne kot interakcijske procese, to je menjave.

Za razliko od teh avtorjev pa Shumaker in Brownell definirata socialno oporo kot »menjavo virov med vsaj dvema posameznikoma, med ponudnikom in porabnikom virov, pri čemer mora vsaj eden od njiju imeti namen z menjavo izboljšati blagostanje porabnika« (Shumaker in Brownell v Vaux 1988: 26; tudi v Iglič 1989: 3). Vire definirata kar najširše, kot vse, kar je predmet menjave z namenom, da prispeva k blagostanju. Poudarjata, da lahko socialno oporo nudijo posamezniki, ki so nekomu blizu, pa tudi tisti, ki niso v močnih interakcijah s posameznikom (tudi specializirani, formalni viri pomoči) (Shumaker in Brownell v Vaux 1988: 26). Socialna opora je razločljiva socialna interakcija, predvsem zaradi namena, ki je prisoten v menjavi, kar pomeni, da so lahko dejanski učinki menjave pozitivni, nevtralni ali celo negativni za porabnikovo blagostanje (Iglič 1989: 3).

House pravi, da je socialna opora definirana z vsebino menjave. Zanj je socialna opora vključena v socialno menjavo takrat, ko medosebno interakcijo sestavlja vsaj ena od naslednjih 4 vsebin:

- *emocionalna zavzetost,*
- *instrumentalna pomoč,*
- *informacije o okolju,*
- *informacije o uporabniku* (Iglič 1989: 3).

House torej razlikuje med štirimi tipi socialne opore; emocionalno, instrumentalno in informacijsko oporo ter evaluativno funkcijo oziroma samorazumevanjem. Slednjo bi lahko razumeli tudi kot del emocionalne opore (House v Vaux 1988: 26).

Vauxova opredelitev socialne opore spada med najbolj celovite opredelitve. Socialno oporo je opredelil kot koncept višjega reda in dinamični proces izmenjav med posameznikom in njegovim omrežjem. Socialno oporo (Vaux 1998: 28–29) deli na tri osnovne elemente:

- *viri socialne opore,*
- *oblike socialne opore,*
- *posameznikova osebna zaznava virov in oblik socialne opore.*

Posameznik/-ica mora biti sposoben/-na razviti socialno omrežje, ga ohranjati ter aktivirati vire socialne opore. Vse to naredi na osnovi preteklih interakcij. Prav tako mora znati razviti vrednotenje opornega omrežja. Te dejavnosti so pod vplivom posameznikovih osebnostnih značilnosti in socialnih kontekstov.

Po Vauxovem opredeljevanju so viri socialne opore obravnavani kot tisti del posameznikovega socialnega omrežja, ki mu nudijo pomoč in oporo sami od sebe, ali ko sam prosi za oporo ali pomoč. Predpostavlja se, da so ta omrežja relativno stabilna tako po velikosti kot po sestavi. Nestabilnost teh omrežij se lahko pokaže v obdobjih življenjskih prehodov ali kriz. Ti viri opore nudijo posamezniku/-ici različne vrste opore. Viri opore so lahko obravnavani kot specialisti, posameznik/-ica pa se na njih obrača le v določenih življenjskih situacijah in mu/ji nudijo točno določeno vrsto opore. Poznamo pa tudi vire opore, ki mu/ji stojijo ob strani v različnih situacijah. Značilnost omrežja socialne opore, kot so sestava in kakovost odnosov v njem, vplivajo na vrednost tega omrežja. Vendar pa se tudi učinkovite socialne opore lahko izkažejo za nezmožne ustrezne opore.

Oblike socialne opore predstavljajo različna dejanja oziroma vedenja opore ali pomoči, bodisi spontano ali pa na prošnjo. Opornega vedenja je lahko več oblik. Med oporno vedenje sodi zagotavljanje materialnih dobrin ali storitev, izkazovanje naklonjenosti, pripadnosti in všečnosti. Vsako dejanje opore ima različne možne učinke in kratkoročne in/ali dolgoročne posledice.

Po Vauxu pa predstavlja tretji element socialne opore subjektivna zaznava. Zaznava ali ocena je primarni indikator kakovosti zagotavljanja opore. Zaznava lahko zajema mnoge oblike, kot so zadovoljstvo z oporo, občutek pripadnosti, občutek, da drugi skrbijo zate in spoštovanje.

Obstaja vrsta definicij oziroma opredelitev socialne opore. Sama bom naprej uporabljala Vauxov ekološki model socialne opore, ki je eden najbolj izpopolnjenih in socialno oporo postavi za kompleksen pojem višjega reda.

4.2 Viri socialne opore

Vir socialne opore predstavlja posameznikovo socialno omrežje, na katerega se obrača po pomoč, še posebej v trenutkih krize. V literaturi je mogoče najti več pristopov, ki se ukvarjajo s tem, kdo nudi oziroma zagotavlja socialno oporo. Najpogostejše se pojavljata dva pristopa: hierarhični in relacijski. Oba pristopa se med seboj razlikujeta po kriteriju, in sicer kako so potencialni viri razporejeni v skupine.

Pri *hierarhičnem pristopu* gre za razločevanje med viri socialne opore po kriteriju bližine oziroma glede na razdaljo do opazovanega vira. Čim večja je bližina med posameznikom in virom, tem manjša je razdalja med posameznikom in virom socialne opore. Perlin (Iglič 1989: 4) razlikuje med tremi viri socialne opore.

- (1) *Celotno socialno omrežje* pojmuje najširše opredeljene vire, ki pripadajo posamezniku/-ici. Ti viri so meje omrežja, hkrati pa tudi meje socialnih virov.
- (2) Za vire znotraj *socialne skupine* je značilno, da so odnosi mnogo bolj neposredni, aktivni in intenzivni kot v celotnem socialnem omrežju. V to skupino sodijo osebe, ki živijo v posameznikovi bližini in se z njim/njo poznajo že daljši čas. Za vire znotraj te skupine velja, da se bo posameznik/-ica nanje obrnil, ko bo potrebno.
- (3) V to skupino socialnih virov pa sodijo osebe, ki so s posameznikom v *intenzivnih medosebnih odnosih*. Te osebe so posameznik-ici najbližje in so z njim/njo v intimnih ter zaupnih odnosih. So osebe, ki najpogostejše nudijo tudi emocionalno oporo.

Akiyama in Antonucci (1987) ugotavljata, da je osebno omrežje posameznika/-ice mogoče razdeliti na tri območja koncentričnih krogov, ki predstavljajo razširjeno, socialno in emocionalno-intimno omrežje. Med člane razširjenega omrežja spadajo oddaljena družina, sosedi, nadrejeni, sodelavci in profesionalci, med socialno omrežje spadajo ostali sorodniki, prijatelji, lahko tudi sodelavci in sosedi. Člani emocionalnega intimnega kroga pa so partner, otroci, bližnji sorodniki in dobri prijatelji.

Relacijski pristop pa poudarja vidike socialnih vezi: kvantitativnega, strukturnega in funkcionalnega.

- Kvantitativni vidik najpogosteje izpostavlja obstoj in število določenih vezi.
- Strukturni vidik proučuje posameznikovo socialno omrežje in njene lastnosti, kot so homogenost,⁷ gostota⁸ in moč vezi.⁹
- Funkcionalni vidik pa proučuje stopnjo opravljanja določene funkcije socialne vezi (kdo nudi določeno vrsto socialne opore).

4.3 Viri opore v starosti

V tem poglavju bom predstavila omrežja socialne opore starostnikov in njihove vire opore. Zanima me, ali imajo starostniki večja ali manjša omrežja kot drugi prebivalci Slovenije, kdo starostnikom nudi socialno oporo in kakšna je struktura njihovih omrežij. Še posebej si bom pogledala, kako je z emocionalno oporo.

V Sloveniji je bilo narejeno nekaj raziskav na temo socialnih omrežij in socialne opore. V tem poglavju predstavljam nekatere najpomembnejše empirične raziskave. Ena izmed njih je bila narejena v sodelovanju med Centrom za metodologijo in informatiko Fakultete za družbene vede in Inštitutom Republike Slovenije za socialno varstvo. Podatki raziskave temeljijo na reprezentativnem vzorcu prebivalstva Slovenije. Raziskava je zajela 5013 odraslih oseb (v nadaljevanju besedila bom rezultate raziskave imenovala »celotna populacija«), pri katerih so bile zajete tudi informacije o članih opornih omrežij. V vzorcu je bilo 59 odstotkov žensk in 41 odstotkov moških (Dremelj idr. 2003).

Med vsemi anketiranci je bilo 690 oseb starih 65 let ali več, od tega je bilo 42, 2 odstotka moških in 57,8 odstotka žensk, kar je 13,8 odstotka celotnega vzorca. Nekaj

⁷ Homogenost vezi izmerimo s pomočjo standardnih demografskih značilnosti članov omrežja.

⁸ Gostota omrežja se kaže kot delež obstoječih vezi v celoti potencialnih vezi med člani omrežja.

⁹ Moč vezi pomeni, koliko se posameznik/-ica lahko zanese na osebo oziroma koliko mu ta oseba pomeni.

manj kot 36 odstotkov teh oseb živi samih, skoraj 44 odstotkov pa jih živi v dvočlanskih gospodinjstvih. Informacije o značilnostih omrežij so izjemno pomembne za ranljive družbene skupine, ki potrebujejo pomoč drugih pri zadovoljevanju svojih potreb. Rezultate analize omrežij starostnikov, ki so predstavljeni v raziskavi Socialna omrežja starostnikov v Sloveniji (Hlebec 2003) in v raziskavi Sorodstvene vezi kot vir socialne opore posameznikov (Dremelj 2003), bom v nadaljevanju raziskave imenovala »celotna populacija starostnikov«.

V letih 2001 in 2002 pa je bila opravljena še ena raziskava socialnih omrežij, ki so jo opravili študenti FDV¹⁰ v okviru predmeta Analiza socialnih omrežij. Podatke je v svoji diplomski nalogi objavila Podreberškova (2005). Pri tej raziskavi gre za kvotni vzorec, ki je zajel več starostnih skupin, med njimi tudi starostno skupino od 61 do 85 let in je primerljiva s skupino, ki jo bom sama obravnavala. V raziskavi je zajetih 21 starostnikov.

Ena od pogosto opazovanih značilnosti omrežja je *velikost* omrežja (glej preglednico 4.1). Velikost posameznikovega omrežja preprosto izmerimo tako, da preštejemo vse člane, ki jih je posameznik/-ica navedel kot člane socialnega omrežja. Empirične raziskave so pokazale, da obstajajo razlike v velikosti omrežij.

Preglednica 4.1: Povprečno število članov, ki nudijo določeno vrsto socialne opore

	Celotna populacija	Populacija 65 let in več
Druženje	4,3	3,4
Finančna opora	1,3	1,6
Manjša materialna opora	1,7	1,8
Večja materialna opora	1,4	1,8
Emocionalna opora	1,7	1,9
Bolezen	1,7	1,7
Celotno omrežje	6,5	5,8

Vir: Ferligoj idr. v Dremelj 2003 in nekateri drugi izračuni.

¹⁰ Fakulteta za družbene vede

Velikost osebnega omrežja pri celotni populaciji je v povprečju 6,5 člana. Minimalno navedeno število članov v omrežju je nič in maksimalno 21 (Dremelj idr. 2003). V primerjavi s celotno populacijo se omrežje celotne populacije starostnikov manjša, v povprečju štejejo 5,8 članov. V raziskavi, ki jo je opravila Podreberškova, ugotavlja, da starostniki nimajo manjših omrežij, kot so predvidevale nekatere raziskave (Marsden 1987; House in Kahn v Antonucci in Akiyama 1995; Iglič 1988; vse v Podreberšek 2005: 61), med njimi tudi raziskava Omrežja socialne opore prebivalstva Slovenije. Rezultati njene raziskave kažejo, da imajo starostniki povprečju 13 članov v svojem socialnem omrežju, pri čemer se število giblje od 5 do 35 članov (Podreberšek 2005: 63). Izkaže se, da je velikost omrežja odvisna od več dejavnikov.

Glede na *razsežnosti* socialne opore pa prihaja do razlik med celotno populacijo in celotno populacijo starostnikov. Povprečna velikost omrežja je v celotni populaciji in v celotni populaciji starostnikov največja v primeru družjenja, in sicer v primeru celotne populacije je velikost nekaj več kot štiri člane (Dremelj idr. 2003), velikost pri celotni populaciji starostnikov pa je manjša za skoraj enega člana. V povprečju imajo večja omrežja družjenja mlajše osebe.

Pri finančni opori ima celotna populacija (Dremelj idr. 2003) manjše omrežje, kot ga ima celotna populacija starostnikov. Ta rezultat je deloma presenetljiv, saj naj bi bilo najboljše omrežje pri finančni opori pri osebah v srednjih letih (Novak in Nagode 2004: 104).

Pri manjši materialni opori praktično ni razlik med celotno populacijo in populacijo starostnikov.

Pri večji materialni opori pa ima populacija starostnikov nekaj več članov opore v svojem omrežju kot celotna populacija (Dremelj idr. 2003).

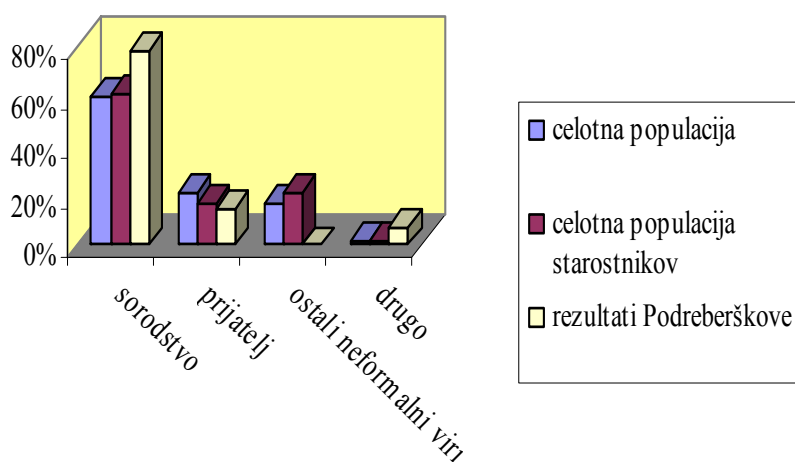
Razlika se pokaže tudi pri emocionalni opori, kjer je tudi ta razlika v korist starostnikov, vendar manj kot pri večji materialni opori.

V primeru bolezni pa so omrežja obeh skupin enako velika in med njimi ni razlik.

Poleg velikosti omrežja pa je pomembna tudi njegova *sestava*. Na podlagi sestave lahko ugotovimo, ali se posamezniki po socialno oporo obračajo predvsem na svoje

sorodnike ali pa socialno oporo poiščejo v prijateljih, sosedih. Sestava socialnega omrežja se običajno meri z deležem sorodstvenih in nesorodstvenih vezi v posameznikovem omrežju. Pri omenjenih raziskavah prihaja do razlik. V vseh treh primerih je najpomembnejše sorodstvo, s tem da je delež sorodstva pri Podreberškovi za 18 odstotkov večji kot pri ostalih dveh raziskavah.

Graf 4.1: Sestava omrežja v raziskavi Omrežja socialne opore prebivalstva Slovenije, Socialna omrežja starostnikov, raziskava Podreberškove

Če pa pogledamo sestavo sorodstva, ugotovimo, da je v celotni populaciji najbolj pomemben partner, sledijo drugi sorodniki, starši in nato otrok (Dremelj idr. 2003). Pri celotni populaciji starostnikov pa so najpomembnejši otroci, sledijo drugi sorodniki, partner in nato sorojenci¹¹ (Dremelj 2003: 162). Pri Podreberškovi pa je sestava sorodstva sledeča: na prvem mestu so drugi sorodniki, njim sledijo otroci, sorojenci in nazadnje partner.

Iz preglednice 4.2 je razvidno (Podreberškova ni analizirala sestave glede na določeno razsežnost opore), da pri druženju v celotni populaciji največji delež, kar 30 odstotkov, med posameznimi člani omrežja predstavljajo prijatelji, njim sledijo drugi sorodniki s 13,2 in partner s 12,2 odstotka. Ugotovimo, da sorojenci ne težijo k

¹¹ Sorojenec – brat ali sestra.

medsebojnemu druženju. Campebell, Connidis in Davies (Dremelj 2003: 159) trdijo, da je manj verjetno, da imajo sorojenci podoben način, stil življenja in skupne interese. Tudi pri druženju celotna populacija starostnikov tako kot celotna populacija (Dremelj idr. 2003) največji delež opore, kar 22,8 odstotka, dobijo pri prijateljih, le-tem sledijo drugi sorodniki s 17,9 odstotka, nato so otroci z 18,5 odstotka, ki zamenjajo partnerja. Za razliko od celotne populacije je partner v oporo le nekaj manj kot v devetih odstotkih. To si lahko razlagamo z dejstvom, da je delež starostnikov, ki živijo sami, višji kot v celotni populaciji.

Finančno oporo v celotni populaciji v največji meri nudijo prijatelji (26 odstotkov), nekoliko manjši delež pa zavzemajo starši (22,5 odstotka). Pomemben vir finančne opore predstavljajo tudi sorojenci. Pri celotni populaciji starostnikov pa se večina posameznikov obrne na otroke, drugi vir so prijatelji z nekaj več kot 19 odstotki in tretji vir so sorojenci s 16,7 odstotka.

Materialno oporo (večjo in manjšo) posamezniki v celotni populaciji (Dremelj idr. 2003) pridobijo od prijateljev, le-tem sledijo drugi sorodniki ter sorojenci. Tudi sosedje so vir materialne opore. V celotni populaciji starostnikov pa se le-ti večinoma obračajo na otroke, sledijo sosedji in nato drugi sorodniki. Tudi v tej vrsti opore se starostniki na partnerja obračajo manj kot posamezniki v celotni populaciji. V materialni opori imajo starostniki malo sorojencev.

V celotni populaciji (Dremelj idr. 2003) so glavni vir emocionalne opore partnerji (31 odstotkov), velik delež pa predstavljajo tudi prijatelji (27,2 odstotka). Kot vir emocionalne opore pa služi tudi ožja družina. Moški v Sloveniji imajo pri emocionalni opori v svojem omrežju večji delež sorodnikov kot ženske. Razlog za večji delež sorodnikov v omrežju se kaže v tem, da se moški v precej večji meri kot ženske po emocionalno oporo obračajo na svoje partnerice. Ženske svoje emocionalne potrebe zadovoljujejo s pomočjo otrok, partnerja in pa s pomočjo prijateljev, moški pa v večini primerov svoje emocionalne potrebe zadovoljujejo s pomočjo partneric (Šadl 2005: 237).

Ženske nudijo velik del emocionalne opore, ki jo zagotavljajo neformalni in tudi formalni viri, tako ženskam kot moškim. Praviloma pa se same ne obračajo po emocionalno oporo na moške (Wellman in Wortley v Kogovšek idr. 2003: 183).

Ženske zagotavljajo več opore in je več tudi prejemajo (Broese van Groenou in van Tilburg 1997: 25). Ženske dolžnosti do sorodstva so močnejše kot moške zlasti pri osebni in praktični pomoči ter pri pomoči v gospodinjstvu. Moški udeleženci omrežja pa nudijo bolj instrumentalno kot emocionalno oporo.

Glavni vir emocionalne opore v celotni populaciji starostnikov je njihov partner (24,4 odstotka), sledijo otroci (22,9 odstotka) in prijatelji (20,2 odstotka).

Broese van Groenou in van Tilburg (1997) ugotavljata, da starostniki, ki imajo partnerja, največ opore dobijo pri njem, sledijo otroci, prijatelji, nato sorodniki. Starostniki, ki nimajo partnerja ali otrok, prejemajo več opore od sorodnikov, sorojencev in sosedov. Formalno pomoč poiščejo tedaj, ko odpovejo ostali viri pomoči. Nadalje ugotavljata, da starostniki brez partnerja prejemajo prav toliko emocionalne opore kot tisti s partnerjem. Razlika je le v tem, da tisti s partnerjem prejemajo manj opore od otrok.

Starostniki, ki nimajo partnerja ali (in) otrok, pa prejemajo največ emocionalne opore od svojih bratov/sester (sorojencev), prijateljev in sosedov, vendar ta opora ni tako intenzivna (Broese van Groenou in van Tilburg 1997: 23).

Srednja generacija (otroci starostnikov) je v vlogi nudenja emocionalne pomoči še posebej obremenjena, saj je ujeta med odgovornostjo za svoje lastne otroke in partnerje ter skrbjo za ostarele člane družine. Slednje še posebej velja za ženske. Oddaljenost od staršev in skrb na daljavo povzročata še dodaten stres.

Tudi sosedge so lahko pomemben vir emocionalne opore. Večinoma so sosedge dopolnilo oz. dodatna opora, saj se pri osebnih stvareh posameznik/-ica najprej obrne na tiste, ki so mu/ji najbližji. Tam pa, kjer družina kot vir opore odpove, lahko postanejo sosedge primarni vir opore starostniku. Sosedske vezi predstavljajo pomemben vir, ki pa ni vselej realiziran. Poleg posameznikove osebnosti ima pri realizaciji pomembno vlogo migracija v soseski. Tisti starostniki, ki bivajo v soseskah z visoko stopnjo migracije, zaradi šibkejših neformalnih omrežij bolj potrebujejo druge oblike pomoči. Pomen sosedskih vezi se zmanjšuje z urbanizacijo (Filipović idr. 2005: 217).

Predvsem starostniki se le izjemoma obrnejo na formalno pomoč, ko potrebujejo nekoga, da se pogovorijo o pomembnih osebnih stvareh. Formalno oporo označujejo kot birokratsko in specializirano z visoko standardizacijo pravil. Zato jo označujejo

kot premalo fleksibilno in nizko pluralistično. Taka organizacija se togo in le s težavo odziva na posameznikove potrebe (Froland v Dremelj 2003: 159).

Motena zasebnost je v starosti lahko ovira dostopnosti organiziranih storitev iz dveh razlogov; na preizkušnji je zaupanje v kakovost storitve, ki jo starostnik primerja s kakovostjo lastnega dela, drugi dejavnik pa je osebni stik, ki ga starostnik mora vzpostaviti v svojem zasebnem prostoru (Hojnik - Zupanc 1999: 113).

Stopnja zaupanja v anonimnega tujca je odvisna od nepristranskosti in pravičnosti delovanja javnih institucij, predvsem sodstva in socialne države, njenih moralnih osnov in režima socialnih omrežij (Iglič 2001: 168).

V primeru bolezni pri obeh populacijah opora večinoma izhaja iz ožje družine. Pri celotni populaciji se posamezniki najprej obrnejo na partnerja, sledijo otroci in starši. Pri celotni populaciji starostnikov pa posamezniki oporo dobijo od otrok, partnerja in drugih sorodnikov.

Preglednica 4.2: Struktura omrežja po posameznih vrstah socialne opore

	Druženje		Finančna opora		Manjša mat. opora		Večja mat. opora		Emocionalna opora		Bolezen		Celotno omrežje	
	celotna populacija	stari 65 let in več	celotna populacija	stari 65 let in več	celotna populacija	stari 65 let in več	celotna populacija	stari 65 let in več	celotna populacija	stari 65 let in več	celotna populacija	stari 65 let in več	celotna populacija	stari 65 let in več
Partner	12,2	8,6	6,7	5,1	7,4	4,0	11,7	9,3	31,5	24,4	33,9	21,6	16,7	13,3
Oče ali mati	4,9	0,5	22,5	1,2	11,4	0,8	12,8	1,5	7,9	0,5	15	0,7	10,4	0,5
Brat ali sestra	11,5	9,4	14,4	16,7	12	9,4	12,7	6,7	8,8	8,2	8,3	4,6	11,0	9,1
Otrok	8,7	18,58	7,5	34,8	6	20,0	8,6	28,5	7,6	22,9	18,1	35,7	9,9	20,8
Drug sorodnik	13,2	17,9	12,6	13,2	14,4	17,1	16,3	21,1	5,6	11,6	7,2	16,5	12,3	17,2
Sodelavec	6,8	4,0	4,3	1,8	3,1	1,1	2,8	1,6	5,5	1,8	0,9	0,6	5,4	3,2
Sočlan	0,5	0,9	0,3	0,4	0,2	0,2	0,1	0,2	0,2	0,2	0,1	0,2	0,4	0,6
Sosed	6,7	11,9	3,6	4,9	16,6	27,7	9,7	13,5	3,6	8,3	5	10,7	8,5	13,6
Prijatelj	30,3	22,8	26,2	19,6	25,5	16,6	21,5	13,1	27,2	20,2	10,7	7,3	21,0	16,8
Znanec	2,8	3,7	0,9	1,0	1,7	2,0	2,6	3,1	0,7	1,0	0,5	1,4	2,6	3,3
Drugo¹²	2,4	1,8	1,0	1,4	1,7	1,1	1,2	1,3	1,4	0,7	0,4	0,6	1,7	1,6
Skupaj	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
N (alter)	11347	487	4823	172	6120	197	5212	164	6640	280	6637	286	17969	695

Vir: Ferligoj idr. v Dremelj 2003.

¹² V kategoriji drugo so zajeti tudi svetovalci.

Sestava neformalnega socialnega omrežja je ključnega pomena za zadovoljevanje potreb starostnika po različnih razsežnostih socialne opore. Wengerjeva je (Hlebec 2003: 171) s kvalitativnim pristopom odkrila pet tipov socialnih omrežij, ki se med seboj razlikujejo glede na oddaljenost najbližjih sorodnikov, stopnjo sodelovanja z družino in glede na vključenost v lokalno skupnost ter prostovoljne skupine. Tudi Hlebečeva se strinja, da so starostniki raznovrstna skupina. Na analitičen način z metodo hierarhičnega razvrščanja v skupine je prišla do ugotovitve, da lahko starostnike v Sloveniji razdelimo v šest skupin.

Prva skupina je mestna skupina. V njej prevladuje mestno prebivalstvo, starostniki imajo najvišjo izobrazbo in najvišji dohodek. V povprečju gre za dvočlanska gospodinjstva.

Glede na značilnosti omrežja je ta skupina nekaj posebnega, saj je pretežno orientirana k prijateljem (37 odstotkov). Prijateljem sledijo sorodniki (35 odstotkov), kjer so enakovredno zastopani otroci in ostali sorodniki. Sosedov skoraj ni. Omrežje je večje, saj ima v povprečju sedem članov. Starostniki te skupine imajo redke stike s člani, kar 30 odstotkov.

Druga skupina ima največji delež poročenih, saj je le-teh 72 odstotkov. Starostniki v tej skupini večinoma (74 odstotkov) bivajo v hiši. Omrežje je srednje veliko in šteje pet članov. V tej skupini sorodniki predstavljajo 51 odstotkov omrežja, od tega 19 odstotkov otroci, 19 sorojenci in 13 odstotkov drugo sorodstvo. Prijatelji predstavljajo 14 odstotkov omrežja.

V *tretji skupini* gre za pretežno enočlanska gospodinjstva. V tej skupini ženske zavzemajo 71 odstotkov. V tretji skupini je 48 odstotkov ovdovelih in delež oseb, ki imajo manj kot štiriletno srednjo šolo, znaša 52 odstotkov. Ta skupina ima tudi največja osebna socialna omrežja, pri čemer je velikost omrežja sedem članov; otroci predstavljajo 21 odstotkov omrežja, drugi sorodniki pa 45 odstotkov. Kot dodaten vir se v tej skupini pojavljajo sosedi z 12 odstotki. V tej skupini gre večinoma za vdove, ki živijo same, za oporo se obrnejo predvsem na sorodstvo, omrežje pa je veliko. Po tipologiji Wengerjeve, bi to omrežje lahko bilo integrirano v bivalno okolje, ali še bolj v družinsko omrežje, saj prevladujejo sorodniki.

Četrta skupina je edina, ki bi jo lahko opisali kot tradicionalno. 62 odstotkov starostnikov je svoje bivalno okolje opisalo kot vaško. 68 odstotkov vseh

starostnikov je poročenih. Omrežja imajo v povprečju šest članov. Kar 32 odstotkov omrežja živi v istem gospodinjstvu. Z večino članov so stiki redni in pogosti. Najmočnejši vir socialne opore pa predstavljajo sorodniki, od tega otroci 27 in drugi sorodniki 19 odstotkov.

Peta skupina ima manjše omrežje (štirje člani), v katerem so najpomembnejši prijatelji, in sicer 45 odstotkov. Tudi v tej skupini so pretežno ženske in tudi tu je velik delež ovdovalih (45 odstotkov). 56 odstotkov starostnikov v tej skupini ima manj kot štiriletno srednjo šolo. Poleg prve skupine je to edina, ki je primarno orientirana na nesorodniške vire. Po Wengerjevi bi to lahko bil tip omrežja, ki je integriran v bivalno okolje.

Omrežja *šeste skupine* so izredno majhna, v povprečju štejejo tri člane. V tej skupini je 69 odstotkov žensk, ki pa so manj izobražene, kar 59 odstotkov jih ima manj kot štiriletno srednjo šolo, in revnejše, saj ima skoraj polovica dohodke gospodinjstva manjše od 130.000 sit. V tej skupini so otroci izredno pomembni vir socialne opore, saj predstavljajo 56 odstotkov. Drugi viri predstavljajo manj kot 10 odstotkov omrežja. Stiki so z večino v omrežju redni in pogosti (84 odstotkov) in kar 23 odstotkov jih živi v istem gospodinjstvu. Ta skupina je najbolj občutljiva. V njej so večinoma ženske z zelo majhnim omrežjem, ki pa imajo v primeru povečane potrebe zelo malo alternativnih neformalnih virov. Pokaže se povečana potreba po formalnih storitvah. Do teh težje dostopajo, saj so omrežja majhna, malo je informacij pa tudi dohodek je nizek in zato si nekaterih virov ne morejo plačati.

Tako raziskava na celotni populaciji kot raziskava na populaciji starostnikov sta ugotovili, da se z višanjem izobrazbe večja tudi posameznikovo omrežje.

Če povzamemo, lahko prevladujoč tip omrežja socialne opore starostnikov v Sloveniji opišemo kot družinska omrežja. To pomeni dobro opremljenost starostnikov z neformalnimi viri. Družina zadovoljuje večino potreb starostnikov in ni potreb po dodatni formalni pomoči. Le-to bi potrebovali predvsem v mestnih okoljih, kjer bi bili potrebni tudi servisi, ki nudijo hitro in učinkovito pomoč. Dodatna formalna pomoč bi vsekakor razbremenila predvsem ženske v družinskem omrežju starostnika.

Na velikost omrežja vplivajo tudi druge demografske značilnosti anketirancev. Velikost omrežja narašča z *izobrazbo*. Podreberškova ugotavlja, da za razliko raziskave celotne populacije Slovenije, izobrazba ni pozitivno povezana z velikostjo omrežja. Razlike v velikosti omrežja pri Podreberškovi niso statistično značilne, vendar to pojasnjuje z majhnim številom anketirancev in s kvotnim vzorcem.

Nekatere raziskave izmerijo razlike v velikosti omrežja glede na *zakonski stan*. Ovdoveli pri Podreberškovi, ki so po mojih predvidevanjih predvsem starostniki, imajo v povprečju manjša socialna omrežja, in sicer šteje njihovo socialno omrežje osem članov, pri čemer se število članov v omrežju giblje od pet do enajst. To je pričakovano, saj imajo po podatkih iz raziskave opore prebivalstva Slovenije (Dremelj idr. 2004: 58) starejše osebe, ki živijo same, manjše število oseb v svojem omrežju.

V povprečju so člani omrežja pri Podreberškovi stari 51 let, pri čemer starostniki v tretji krog postavljajo najstarejše. Do enakih rezultatov so prišli tudi v raziskavi Antonuccijsve in Akiyama (Podreberšek 2005: 66). Starejši anketiranci v prvi krog umestijo najmlajše člane, kar Podreberškova razlaga z umeščanjem otrok in vnukov v ta krog.

Tudi poznanstvo s člani omrežja je najdaljše pri starejših anketirancih, je pa v tretjem krogu (glede na druga dva) največ najkrajših vezi.

Najstarejši imajo v svojem omrežju največ žensk (58,4 odstotka), pri čemer jih je v drugem krogu za 8 odstotkov več, kot je povprečje.

Mlajši anketiranci imajo s svojimi člani pogostejše stike kot starejši (Antonuccijsva in Akiyana v Podreberšek 2005: 73) in do podobnih rezultatov pride tudi Podreberškova (2005: 73).

V vseh omenjenih raziskavah se kot vir opore ne pojavljajo formalni viri opore, ki bi morali sodelovati z neformalnimi in naj bi tvorili kompleksno sožitje. Še posebej je to pomembno pri starostnikih, ki so lahko zelo ranljiva skupna. Če pogledamo delež formalnih virov, ki so združeni v kategoriji »drugo«, lahko povzamemo, da imata tako celotna populacija v Sloveniji kot populacija starostnikov v Sloveniji v svojem

omrežju približno enak delež formalnih virov, in sicer 1,6 odstotka. Pri populaciji starostnikov pri Podreberškovi pa znaša ta delež nekaj manj kot 7 odstotkov. Če pa se že poslužujejo formalne pomoči, se na tovrstno oporo obrnejo večinoma le v primeru materialne pomoči, kar pomeni, da potrebujejo pomoč obrtnikov.

Tudi Hlebčeva (2003: 179) ugotavlja, da v Sloveniji ni čistih ogroženih tipov starostnikov po Wengerjevi, vendar gre to na račun geografske bližine sorodnikov.

4.4 *Razsežnosti socialne opore*

Različni avtorji različno opredeljujejo razsežnosti oziroma oblike socialne opore (Hlebec in Kogovšek 2003: 106). Najbolj jasno razlikujemo med avtorji, ki več pozornosti posvečajo socialni opori kot konkretni aktivnosti in med avtorji, ki socialno oporo razumejo bolj kot zagotavljanje različnih funkcij.

Zgodnejše opredelitve socialne opore so poudarjale predvsem emocionalno razsežnost socialne opore, kamor spada občutek pripadnosti, sprejemanja, varnosti in skrbi pri pomembnih drugih in preprečevanje osamljenosti (Weiss v Vaux 1988: 62). Avtorja, ki sta poudarja predvsem emocionalno oporo, sta bila Weiss in Thoits.

Weiss je socialno oporo razdelil na šest razsežnosti: občutek pripadnosti ali povezanosti, socialna integracija, utrditev občutka varnosti, občutek zanesljive povezanosti, vodstvo ali usmerjanje ter možnost skrbi za drugega.

Thoits pa pravi, da je socialna opora skupina funkcij, katerih namen je pomoč in ki jih izvajajo pomembni drugi. Loči 3 vrste socialne opore: socioemocionalna, instrumentalna ali materialna in pa informacijska opora. Pravi, da je učinkovita socialna opora sestavljena primarno iz emocionalne socialne opore, ki jo zagotavljajo pomembni drugi (Thoits v Hlebec 1999: 13).

Novejše opredelitve socialne opore pa poudarjajo, da je socialna opora interakcijski in komunikacijski proces med člani omrežja ali pa da gre za kompleksni pretok sredstev in dobrin med člani omrežja. Avtorja, ki zagovarjata takšno opredelitev, sta House in Vaux.

House razlikuje med štirimi oblikami socialne opore, in sicer med emocionalno, instrumentalno, informacijsko in evaluativno.

Vauxsov model socialne opore pa loči dejansko socialno oporo od percepcije socialne opore. Socialna opora je definirana s tremi dimenzijami: omrežni viri socialne opore, oporno vedenje in vrednotenje socialne opore.

Socialna opora je dinamični proces transakcije med posameznikom in njegovim omrežjem, ki poteka v nekem socialnem kontekstu (Shumaker in Brownell v Vaux 1988: 26). Posameznik/-ica mora biti sposoben/-na razviti socialno omrežje, ga ohranjati in aktivirati vire socialne opore ter na osnovi preteklih interakcij razviti vrednotenje opornega omrežja. Te dejavnosti so pod vplivom posameznikovih osebnostnih značilnosti in socialnih kontekstov (Hlebec in Kogovšek 2003: 111).

Z leti pa se je oblikoval konsenz, po katerem vrste socialne opore lahko uvrstimo v štiri večje skupine:

- *Instrumentalna (tudi materialna) opora* se nanaša na pomoč, izmenjavo v materialnem smislu (posojanje denarja, orodja, pomoč pri hišnih opravilih ipd.). Osebe, ki zagotavljajo to vrsto socialne opore, so specializirane osebe, ki niso nujno pomembne in so zamenljive.
- *Informacijska opora* se nanaša na informacije, ki jih oseba potrebuje ob kaki večji življenjski spremembi (ob selitvi, iskanju nove službe). To oporo zagotavljajo osebe, ki so tesno povezane s posameznikom.
- *Emocionalna opora* je pomoč ob večjih ali manjših življenjskih krizah (smrti bližnjega, ločitvi, težavah v družini ali na delovnem mestu). Pri emocionalni opori gre za informacijo, da je posameznik/-ica cenjen/-a in sprejet/-a. Emocionalno oporo zagotavljajo osebe, ki so s posameznikom močno in intimno povezane. Ti odnosi so trajnejši in manj variabilni.
- *Druženje*, ki predstavlja socialno oporo v obliki neformalnega občasnega druženja (izleti, obiskovanje). Posamezniku/-ici daje občutek pripadnosti in izpolnjuje potrebo po socialnih stikih (Kogovšek 2001: 36; Cohen in Wills 1985; Zemljič in Hlebec 2001: 203).

Od situacije je odvisno, katera od glavnih štirih oblik socialne opore je učinkovita pri posamezniku/-ici, pri tem pa seveda ne smemo zanemariti dejstva, kdo daje oporo.

4.5 *Zaznava socialne opore*

Zaznava socialne opore je subjektivna ocenitev opornih odnosov in opornega obnašanja. Prvi vidik subjektivne zaznave opore je ocena prisotnosti virov socialne opore. Drugi vidik pa je zaznava zadostnosti in kakovosti opore. Pri tem gre večinoma tudi za zadovoljstvo z oporo, pa tudi za občutek pripadnosti in za občutek, da je za posameznika/-ico poskrbljeno (Hlebec in Kogovšek 2003: 106).

Tako prisotnost virov socialne opore kot tudi količina in kvaliteta teh dejanj pomembno vplivajo na posameznikovo dobro počutje in zdravje v obliki neposrednega in zaščitnega učinka (Iglič 1989: 7–8).

Na zaznavo socialne opore vplivajo razlike v medosebnih značilnostih posameznikov, kot so družabnost, samozavest, samospoštovanje, osamljenost, socialna kompetentnost, stabilnost in druge lastnosti. Medosebne značilnosti bolje pojasnjujejo zaznavo socialne opore kot dejanska socialna opora (Pierce, Lakey, Sarason in Joseph v Rogelj idr. 2004: 17). Zadovoljstvo s socialno oporo je povezano z značilnostmi medosebnih odnosov, razpoložljivost socialne opore pa je povezana s socialnimi veščinami posameznika/-ice. Družabni posamezniki so bolj sproščeni v različnih situacijah, kar vpliva na dajanje in sprejemanje socialne opore pa tudi na zaznavo opore.

Posamezniki z več socialne opore so boljšega zdravja in počutja kot tisti z manj opore. Tisti, ki dobivajo več socialne opore, sebe opišejo bolj pozitivno (Newcomb in Keefe v Rogelj idr. 2004: 17).

5. EMOCIONALNA OPORA

Emocionalna opora je opredeljena kot ena izmed oblik socialne opore. Ta vrsta opore pomaga posamezniku/-ici v času večjih ali manjših življenjskih kriz, kot so smrt bližnjega, ločitev, bolezen, problem v družini ali na delovnem mestu. Emocionalna opora preprečuje občutke osamljenosti in spodbuja psihološko dobro počutje (Šadl 2005: 224).

Emocionalna opora vsebuje empatijo in skrb, ki pa sta ključni za obvladovanje stresa. Pri posameznikih, ki jo prejemajo, ustvarja občutek pripadnosti in zaupnosti. Posameznikovi socialni stiki so vir psihološke dobrobiti, socialna izolacija¹³ pa je posledica pomanjkanja teh vezi. Emocionalna opora zajema vse tiste oblike pomoči, ki nekomu, ko prejema to oporo, vzbujajo občutek vrednosti, občutek, da je slišan, razumljen, upoštevan, spoštovan in ljubljen.

Wellman in Wortley (Hlebec in Kogovšek 2003: 117) ugotavljata, da obstaja določena specializacija članov omrežja glede na vrsto socialne opore. Emocionalno oporo nudijo formalni in neformalni viri¹⁴ združeni v socialno omrežje, vendar jo praviloma zagotavljajo najbližje osebe (partner, bližnji sorodniki), ki so s posameznikom/-ico močno in intimno povezane (Dremelj 2003: 159; Rogelj idr. 2003: 14; Hlebec 2001: 3; Kogovšek idr. 2003: 185). Po drugi strani pa najbližji člani nudijo različne vrste socialne opore. Velik del emocionalne opore nudijo ženske, tako ženskam kot moškim, same pa se praviloma za pomoč obračajo le na ženske (Hlebec in Kogovšek 2003: 117). Vendar pa ženske iščejo več pomoči, več opornega vedenja, kar je verjetno posledica spolno različnih socializacij. Pri majhnih deklicah se dopušča šibkost in odvisnost od nekoga, medtem ko se pri dečkih izpostavlja neodvisnost (Nadler v Rogelj idr. 2003: 16). Ženske poročajo o višji percepciji opore, imajo več socialnih veščin in oporo iščejo javno (Procinando in Walker Smith v Rogelj idr. 2003: 16). Posamezniki se razlikujejo v percepciji opore

¹³ Socialna izolacija je pomanjkanje socialnih stikov. V izolacijo pa največkrat vodi posameznikova fizična nezmožnost navezovanja stikov (Rogelj idr. 2004: 14). Navadno se pojavi takrat, ko posameznik pogreša oporo družine, prijateljev, znancev oziroma ko pogreša druženje. Izolirani akterji nimajo dostopa do potrebnih informacij za učinkovito akcijo.

¹⁴ Več o delitvi na formalne in neformalne v podpoglavju Bivanje v domačem okolju.

kot tudi v razumevanju emocij in opore. To je posledica tega, da se družine razlikujejo v načinu emocionalnega komuniciranja in v obravnavanju emocij. Posamezniki, ki so vzgojeni v družini, kjer izražanje emocij ni odkrito, težje izražajo emocije, težje emocionalno komunicirajo in težje nudijo emocionalno oporo. Emocionalno komuniciranje v družini ne samo, da omogoča in izraža oporo, ampak tudi izostri posameznikovo zavedanje emocionalnih stanj. Posamezniki, ki izhajajo iz družine, kjer se razpravlja o emocionalnih izkušnjah, so uspešnejši pri izražanju svojih emocij, razumevanju emocij drugih in posledično tudi lažje nudijo emocionalno oporo. Taki posamezniki imajo razmeroma visoko stopnjo socialne in čustvene inteligence.

Najožja družina ni edini vir emocionalne opore. Prijatelji so drugi pomemben vir zadovoljevanja emocionalnih potreb. Pomen prijateljstva je velik zlasti za samske (Šadl 2002a: 228).

Sorojenci nudijo predvsem emocionalno oporo in kot vir te opore pridobijo na pomenu v kasnejšem obdobju življenja (Kogovšek idr. 2003: 186).

Dremljeva (2003: 158) ugotavlja, da se sosedje ne izkažejo kot izrazito pomembni pri dajanju emocionalne opore, kljub temu da so geografsko blizu. Guset in Wierzbicki sta ugotovila, da pomen sosedskih vezi za starostnike ostaja konstanten (Filipović idr. 2005: 208).

Posamezniki, ki potrebujejo nekoga, s katerim se pogovorijo o pomembnih stvareh (emocionalna opora), se le redko obrnejo na formalne vire (Dremelj 2003: 159), za katere menijo, da so neosebni.

V zadnjih dvajsetih letih se v Sloveniji kaže trend zmanjševanja neformalnih virov opore (Šadl 2005: 226). V tem času številni nosilci opore odpadejo (sodelavci, sosedje in sočlani kakšnih organizacij), poveča pa se vloga partnerja (Šadl 2005: 227). Glede na te razlike lahko domnevamo, da na izbiro oz. razpoložljivost virov vplivajo širše makrodružbene okoliščine, saj sta leti raziskav (1987, 2002) vezani na dve različni politični obdobji. Oženje virov emocionalne opore lahko razumemo kot slabljenje družbenih vezi, kot negativen učinek na družbeno solidarnost in socialno integracijo. Scheff (Šadl 2005: 235) razlikuje med trdnimi in oslabljenimi družbenimi vezmi. Za trdne družbene vezi je značilno, da posameznik/-ica ohranja svojo integriteto kot oseba, pri tem pa spoštuje in upošteva integriteto drugih. Oslabljene družbene vezi pa označuje kot odtujitev, ki se nanaša na pomanjkanje

kognitivnega in emocionalnega razumevanja drugih ali pa samega sebe. Odtujene vezi vodijo v emocionalno izolacijo in pri tem posamezniki prenehajo emocionalno upoštevati druge in upoštevajo zgolj sebe.

Če pomembni drugi posameznika/-ico vrednotijo pozitivno, lahko te odnose ocenjujemo kot odnose, ki zagotavljajo emocionalno oporo.

Simbolični interakcionalisti poudarjajo vpliv zgodnjih izkušenj s pomembnimi drugimi pri izgradnji samospoštovanja (Rogelj idr. 2004: 17). Posameznikova ocena o samem sebi se oblikuje na podlagi povratne informacije iz okolja. Visoko samospoštovanje je rezultat pozitivne izkušnje z okoljem in pomembnimi drugimi, ki mu/ji nudijo dovolj opore. Posamezniki z nizkim samospoštovanjem pa se počutijo izločene in se ne počutijo kot del opornega omrežja. Posameznik/-ica občuti pomanjkanje zaznave socialne opore kot strah, nemir, zaskrbljenost. Ti ljudje imajo slabše psihično in fizično zdravje ter slabše počutje.

Za razumevanje emocionalne opore, njenega pomena in učinkov pa moramo pojasniti tudi, kdo, kako in s katerimi procesi dosega in ustvarja zaželene učinke. Upoštevati moramo torej tudi emocionalno delo in emocionalno razumevanje, ki se nanaša na uporabo in izkazovanje sočutja, verbalne in neverbalne skrbi za drugega, pozornosti in podpore (Šadl 2005: 224). Viri emocionalne opore opravljajo aktivnosti, ki jih lahko razumemo kot obliko emocionalnega dela. Osebe, ki nudijo emocionalno oporo, investirajo svojo energijo, čas in prizadevanje z namenom ustvarjanja zaželenih duševnih transformacij pri drugi osebi (ibidem).

»Delo, ki vključuje ukvarjanje s čustvi drugih ljudi« je N. James (1989: 15) opredelil kot emocionalno delo. Da pri nekom dosežemo, odpravimo ali modificiramo določeno stanje, moramo potlačiti ali proizvesti ustrezno lastno čustvo. Viri emocionalne opore opravljajo aktivnosti, ki so osnovani na procesu urejanja lastnih in tujih čustev.

Prva, ki je pisala o tematiki emocionalnega dela v zasebni sferi in organizacijski sferi, je bila A. R. Hochschild. Razlikovala je med »emotional labour«, ki se izvaja v sferi plačanega dela ter »emotional work«, ki se nanaša na dejanja v sferi zasebnega življenja. V obeh primerih pa se delo navezuje na posameznikovo upravljanje s

čustvi, s svojimi lastnimi in s čustvi drugih. Tematizacija emocionalnega dela se v literaturi pojavlja tudi v terminih »donosno delo«, »negovalno delo«, »delo (iz) ljubezni«, »sentimentalno delo«, »delo z nasmehom«, »delo z ljudmi« (Šadl 2002b: 50).

Posamezniki upravljajo svoja lastna čustva bolj ali manj aktivno. Emocionalno delo tako poteka ali s površinskim igranjem (»surface acting«) ali pa z globinskim igranjem (»deep acting«) (Hochschild 1993: 33). V primeru površinskega igranja čustev posameznik/-ica le simulira, kar pomeni, da jih ne občuti, ampak jih hlini. Posameznik/-ica se prilagodi izkazovanju čustev po pravilih (»display rules«). To se lahko doseže s premišljeno in skrbno izbiro verbalne in neverbalne komunikacije, kot so obrazna mimika, razne kretnje in ton glasu. Pri tem se osredotočimo na zunanje obnašanje in se bolj ubadamo s pravili kot s svojimi notranjimi čustvi. Z globinskim igranjem pa posameznik/-ica svoja čustva sproža, potlači in jih oblikuje aktivno, kar pomeni, da jih tudi dejansko občuti. Pri površinskemu igranju se osredotočamo predvsem na posameznikovo zunanje vedenje, pri globinskemu igranju pa se osredotočimo neposredno na njegovo stanje in na notranja občutja.

Raziskave ugotavljajo, da naj bi bile ženske tiste, ki v večji meri nudijo različne oblike socialne opor, še posebej emocionalne (Kogovšek idr. 2003: 196). Pri obravnavi zasebne sfere je pomembno poudariti, da emocionalno delo opravljajo predvsem ženske v klasični vlogi »gospodinje« (Oakley 2000). Družinsko delo žensk vključuje tudi emocionalno delo. Ženska predstavlja steber emocionalnosti v družini, pri tem pa je njena vloga obravnavana kot primarna, naravno dana. Čustveno delo, ki ga opravlja ženska, je predstavljeno kot ljubezen in ne kot delo. In ker ženske za to delo niso plačane, ga družba definira kot nedelo. S tem je emocionalno delo največkrat podcenjeno, je nevidna oblika dela tako v zasebni kot javni sferi.

Zaposleni, ki delajo z ljudmi, se morajo zavedati, da bodo morali nemalokrat upravljati s svojimi čustvi (ki seveda ne bodo vedno prava), ko bodo vzpostavljali nek odnos oziroma interakcijo z ljudmi. Nadziranje čustev oz. »delo s čustvi« je pomembna sposobnost pri delu z ljudmi, vendar je na drugi strani tudi velik in pogost dejavnik stresa, ki ga tako delo prinese. Večina delovnih mest vključuje delo z ljudmi. Izraz »delo z ljudmi« se uporablja za take organizacije, ki se nenehno soočajo

z interakcijami in medsebojnimi odnosi, kot je delo s strankami, pacienti... Seveda je tako delo zelo naporno in lahko prinese celo probleme z zdravjem. Posledici emocionalnega dela sta stres in izčrpanost. Pri ljudeh, od katerih delovno mesto zahteva medsebojno sodelovanje in interakcije z drugimi ljudmi, sta neprimerno večja.

5.1 Pomen emocionalne opore za starostnike

Staranje samo po sebi ni proces neizogibnega propadanja, vendar pa se pomen in vloga emocionalne opore s staranjem ljudi povečujeta (Šadl 2005: 225). Campbell in Lee (Filipović idr. 2005: 207) predvidevata, da se s starostjo posameznik/-ica počasi umika iz družbe, kar pa prinese za posledico to, da so starostnikova omrežja manjša.

Starostniki, ki so vključeni v aktivna socialna omrežja, imajo boljše fizično in duševno zdravje kot tisti, ki imajo manj stikov z drugimi (Thompson in Krause 1998: 354). Za starostnike so družinski odnosi izredno pomembni, saj ponujajo možnost za medsebojno emocionalno in praktično pomoč med generacijami. To še posebej velja za emocionalno oporo, ki deluje kot plašč in varuje pred negativnimi fizičnimi in psihičnimi težavami. Raziskave kažejo, da so najbolj »zdravi« intergeneracijski odnosi takrat, kadar generacije živijo ločeno, vendar dovolj skupaj, da so stiki pogosti (Accetto v Hojnik - Zupanc 1999: 142). Starostniki, ki so bolj izpostavljeni neželenim stresnim situacijam, so manj zadovoljni s svojim življenjem kot tisti, ki stresnim situacijam niso izpostavljeni. Socialne spremembe, kot so smrt pomembnih drugih, spremenjeno denarno stanje, zamenjava bivanjskega okolja, lahko pripeljejo v psihične težave (Zaletel 1997).

Emocionalna podpora pri starostnikih je dobrodošla in zelo učinkovita, še posebej pri starostnikih, ki so starejši od 85 let (Krause in Shaw 2000: 325).

Starostniki bolj cenijo emocionalno zadovoljstvo kot pa instrumentalno zadovoljevanje ciljev. Starejši odrasli po teoriji socioemocionalne selekcije v

primerjavi z mlajšimi odraslimi ne želijo vstopati v emocionalno nepomembne družbene stike (Krause in Shaw 2003: 326). Tako se starostnikom ožijo medosebni stiki na intimne vezi, zlasti na ožjo družino in prijatelje, ki zadovoljujejo njihove potrebe po emocionalni opori.

Sama zaznava socialne opore je odvisna tudi od zdravstvenega stanja posameznika/-ice in stopnje samospoštovanja (Hlebec in Kogovšek 2003: 111). Posameznik/-ica, ki ima višjo stopnjo samospoštovanja, zaznava socialno oporo kot visoko in obratno. Zaznava razpoložljivosti in ustreznosti emocionalne opore je lahko samo del sedanjih in preteklih odnosov, ali pa je samo del zaznave o sebi in drugih (Hlebec 1999).

V starosti kot vir emocionalne opore pridobijo na pomenu zlasti otroci, partner (če ga imajo) in prijatelji, značilno pa se zmanjša vloga sosedov (Šadl 2002a: 228).

5.2 *Emocionalne zahteve za delo z ljudmi*

A. Hochschild (1983) izpostavlja: »Sposobni smo se pretvarjati in pokazati, da čutimo nekaj, kar v resnici sploh ne čutimo.«

Formalna in neformalna pričakovanja nekega določenega vedenjskega vzorca, ki se pričakuje od nas (da neko čustvo zakrijemo in skrijemo, ali ga pokažemo), so največkrat rezultat družbenih in socialnih norm, norm našega poklica in organiziranosti. Pri nekaterih poklicih so ta pravila močno zasidrana v samih normah in pravilih posamezne organizacije, lahko so celo predpisana in podrobno opredeljena. Vodje od svojih zaposlenih pričakujejo, da svoja čustva in emocije ali zatrejo ali pa pokažejo.

Za nekatere poklice pa vedenjski vzorci niso tako strogo pisana pravila. Znotraj različnih vlog pri delu ne obstajajo formalna pravila niti procesi socializacije, potrebni za prevzetje primernih vedenjskih znakov in čustev. Še posebno pri takih poklicih se čustva odražajo veliko bolj spontano kot pri drugih poklicih. Taka čustva Hochschildova imenuje »feeling rules« (tisto, kar čutimo, pokažemo). Pri tem se

osredotoča na poskus predelave čustva v zahtevano občutje na podlagi pravil čustvovanja.

Pravila izražanja (»display rules«) (Ashforth in Humphrey 1993) pa predpisujejo predvsem tista čustva, ki jih je treba javno izražati, ne pa dejansko občutiti. Zaposleni pod prisilo prikažejo določena čustva zaradi bojazni pred izgubo službe. V takih primerih lahko prihaja do (Mann 2004: 208):

- čustvene harmonije: obstaja povezava med prikazanimi čustvi, med občutenimi čustvi in »čustvenimi pravili« ali display rules;
- čustvenega nesoglasja: obstaja povezava med prikazanimi čustvi in čustvenimi pravili in ne nujno tudi z občutenimi čustvi;
- čustvenega odklona: obstaja povezava med prikazanimi in občutenimi čustvi, ne pa tudi s čustvenimi pravili.

Pri tem Mann (2004: 208) meni, da obstajajo tri komponente emocionalnega dela:

1. *Pretvarjanje*, da neko čustvo obstaja.
2. *Skrivanje čustva*, ki ga občutimo.
3. *Sam prikaz čustev* oziroma kontrole čustev, da zadovoljimo potrebe in pričakovanja na delovnem mestu.

5.3 Emocionalno delo, delo žensk

Emocionalno delo opravljajo ženske in moški v zasebni in javni sferi. Vendar pa obstajajo pomembne razlike glede na spol; ženske opravijo bistveno več emocionalnega dela kot moški. Neproporcionalni delež žensk in moških na delovnih mestih, ki zahtevajo emocionalno delo, je ugotovila že A. Hochschild (1983).

Emocionalnost se že od nekdaj povezuje z ženskami in posledično z žensko delovno silo. Enačenje žensk in emocij so legitimizirali domala vsi filozofski sistemi (Šadl 2002a: 60). S tem se je praktično potrjevala družbena podrejenost žensk.

V današnjem času se spreminjajo načini in oblike dela. Vse več je organizacij, ki so utemeljene na racionalnih principih in pri svojem delu uporabljajo emocije za doseganje svojih racionalnih ciljev. V teh organizacijah narašča število zaposlenih žensk. Ženske prevladujejo v tistih poklicnih skupinah, ki zahtevajo pogoste stike z

ljudmi. Zaposlujejo se tam, kjer se od njih pričakuje večje izkazovanje pozitivnih čustev in kontrola negativnih čustev (socialne delavke, medicinske sestre, učiteljice), za moške pa naj bi bili značilni udarnost, pogum, resnost, strogost, agresivnost...

Emocionalno delo v javni sferi sicer zahteva poklicno kvalifikacijo, vendar je večina veščin pridobljena v zasebni sferi dela.

5.4 *Emocionalno delo s starostniki*

Glede na številne spremembe, ki jih prinaša starost, so starostniki v primerjavi z drugimi starostnimi skupinami potencialno bolj ranljivi, rizični oziroma izpostavljeni različnim zdravstvenim in socialnim tegobam.

Starost ljudje različno doživljamo. Dejstvo je, da staranje vsakomur prej ali slej prinaša določene izgube na pomembnih življenjskih področjih. Od sposobnosti posameznik/-ice, kako se prilagodi tem izgubam in njegovih/njenih odzivih nanje, je v veliki meri odvisna kvaliteta njegovega/njenega življenja.

In prav zaradi stresov in izgub, ki jih starost prinaša in težav nekaterih posameznikov pri prilagajanju nanje, ti ljudje pogosto potrebujejo strokovno pomoč. Oblike te pomoči pa morajo biti fleksibilne, prilagojene tako specifičnim potrebam starih ljudi kot skupine in tudi individualnim potrebam konkretnega starega človeka. To pa pomeni, da delo s starostniki zahteva poglobljena specifična znanja, primeren osebni odnos in senzibilnost za probleme starostnikov, kakor tudi dosledno upoštevanje etičnih norm pri delu.

Gre za dilemo, kdo naj skrbi za starostnike; ali naj bodo to javne službe ali neformalna mreža. Dragoš (2004: 533) pravi, da če so starostniki oskrbovani s strani drugih, to je nesorodstvenih in formaliziranih ponudnikov, je bolj verjetno, da tudi zaradi tega uspejo ohraniti pogoste in pristnejše odnose z otroki. Sklicevanje na nedotakljivost družinskih odnosov, v imenu katerih naj bi se država umikala s področja poseganja v družino, je napačen argument (Dragoš 2004: 533). Za kakovostno preživljanje starosti starostniki potrebujejo sodelovanje skrbstvenih poklicev (socialno delo, zdravstvo, ipd.) in neformalne mreže.

6. POMOČ DRUŽINI NA DOMU

Odgovornost družbe v skrbi za starostnike izhaja iz gerontoloških načel, ki predstavljajo izhodišče za načrtovanje, organizacijo in vzpostavitev socialno-zdravstvenih služb. Cilji, ki se pri tem zasledujejo, so:

- dvigniti kakovost življenja v starosti;
- zagotoviti, da bo starostnik ostal čim dlje, najbolje do svoje smrti, v domačem okolju;
- omogočiti, da bo starostnik čim bolj samostojno sam odločal o svojem življenju in med oblikami pomoči, ki jih potrebuje (Čampa 2002: 22).

Starostniki bi morali, vključno s tistimi, ki potrebujejo pomoč, dokler je to mogoče, ostati doma oziroma če to ni mogoče, živeti čim dlje v podprtem okolju, ki je blizu njihovega doma v geografskem in socialnem smislu. Bolj konkretno to pomeni zagotoviti starostnikom, ki niso sposobni samostojno živeti, ustrezno družbeno organizirano skrb, dobre kvalitete in sprejemljive oblike, z možnostjo izbire med različnimi izvajalci, ki je oblikovana in zagotovljena v skladu in v konceptiji z drugimi člani družine ter najbolj racionalnimi stroški. Hkrati pa starostniki ohranjajo svojo avtonomijo in zasebnost v svojih domovih, s čemer se izognejo dolgotrajnemu prilagajanju na življenje v ustanovi.

Pomoč na domu je izven institucionalna oblika varstva, ki starostnikom omogoča, da ob organizirani pomoči na domu ostanejo v svojem socialnem in lokalnem okolju. Prav gotovo je bivanje doma bolj prijazno za starostnika, vendar mnogokrat nemogoče. Zato takšna storitev podpira starostnike v njihovem geografskem in socialnem okolju ter ohranja njihovi samostojnost in socialno omrežje. S tem se starostniku prihrani prizadetost ob selitvi v institucionalno varstvo.

Pomoč družini na domu obsega socialno oskrbo na domu in mobilno pomoč (Pravilnik o spremembah in dopolnitvah pravilnika o standardih in normativih socialno varstvenih storitev, Ur. List RS 19/1999¹⁵).

Socialna oskrba na domu je namenjena posameznikom, ki imajo zagotovljene bivalne in druge pogoje za življenje v svojem bivalnem okolju, če se zaradi starosti ali hude invalidnosti ne morejo oskrbovati in negovati sami, njihovi svojci pa take oskrbe ne zmorejo. Zajema različne organizirane oblike pomoči, s katerimi si starostniki vsaj za določen čas predstavijo potrebo po institucionalnem varstvu v zavodu. Storitve se vedno prilagodi starostniku in obsega:

- gospodinjsko pomoč,
- pomoč pri vzdrževanju osebne higiene,
- pomoč pri ohranjanju socialnih stikov,
- informiranje ustanov o stanju in potrebah posameznika/-ice,
- priprava posameznika/-ice na institucionalno varstvo.

Socialno oskrbo na domu izvajajo strokovni delavci, strokovni sodelavci ter laični delavci. Vodenje storitev, koordinacijo izvajalcev in njihovo usmerjanje, sodelovanje z upravičenci pri izvajanju dogovora in pri zapletenih življenjskih situacijah upravičencev opravlja strokovni delavec iz 69. člena ali strokovni sodelavec iz 70. člena zakona o socialnem varstvu z najmanj višješolsko izobrazbo. Neposredno izvajanje storitve na domu upravičenca opravljajo socialni oskrbovalci, ki so si pridobili nacionalno poklicno kvalifikacijo¹⁶ (Pravilnik o spremembah in dopolnitvah pravilnika o standardih in normativih socialno varstvenih storitev, Ur. List RS 19/1999¹⁷).

Mobilna pomoč je oblika strokovne pomoči na domu, s katero se osebam z motnjami v duševnem in telesnem razvoju zagotavlja strokovna obravnava na domu. Odvisna

¹⁵ <http://www.kid-pina.si/~mdsskp/zakonodaja/20.htm>

¹⁶ Nacionalna poklicna kvalifikacija (NPK) je formalno priznana strokovna usposobljenost za opravljanje poklica na podlagi nacionalnega poklicnega standarda. Pridobi se z dokončanjem izobraževalnega programa ali v postopku preverjanja in potrjevanja.

¹⁷ <http://www.kid-pina.si/~mdsskp/zakonodaja/20.htm>

je od potreb obravnavanih oseb, usmerjena pa je tudi na njihove svojce. Obsega pravila in postopke za korekcijo motenj ter za svetovalno in terapevtsko delo. Namenjena je predvsem specialno pedagoški obravnavi, socialni in psihološki obravnavi ter zaposlitvi. Upravičenci do mobilne pomoči so otroci, mladostniki in odrasle osebe z zmerno, težjo ali težko motnjo v duševnem in telesnem razvoju. Ta oblika storitve jim nadomešča vodenje, varstvo in zaposlitev pod posebnimi pogoji ali institucionalno varstvo. Namenjena je tistim, pri katerih je s to pomočjo možno pričakovati ublažitev stanja oziroma ohranitev pridobljenih znanj in sposobnosti (Pravilnik o spremembah in dopolnitvah pravilnika o standardih in normativih socialno varstvenih storitev, Ur. List RS 19/1999¹⁸).

¹⁸ <http://www.kid-pina.si/~mdsskp/zakonodaja/20.htm>

7. RAZISKOVALNI PROBLEM

Slovenija slovi kot dežela tradicij, vendar smo iz rezultatov predhodno izvedenih empiričnih študij spoznali, da so si starostniki med seboj različni glede na svoja socialna omrežja. Na podlagi predstavljene teorije in predhodno izvedenih empiričnih študij sem oblikovala hipoteze.

7.1 Hipoteze

H1: Starostniki, ki prejemajo formalno pomoč, bodo imeli večja omrežja kot starostniki, ki je ne prejemajo.

Brown pravi, da velikega rezervoarja neformalne skrbi ni (Mesec 2003: 125). Zato je nujna "dvotirna skrb", formalna in neformalna. Država mora podpirati družino, ki skrbi za ostarelega člana tudi s pomočjo družini na domu. Po vsej verjetnosti bodo tisti, ki prejemajo obe vrsti pomoči, bolje opremljeni z alternativnimi možnostmi.

H2: Pričakujemo, da bodo samski (samski, razvezani in ovdoveli) imeli v svojem omrežju večji delež socialnih oskrbovalcev kot poročeni.

Graham (Dremelj 2003: 166) pravi, da je posameznikov dostop do neformalne opore določen z dostopom do sorodstvenega omrežja. Tako imajo samski (samski, razvezani in ovdoveli) manjši dostop do sorodstvenega omrežja. Glede na to predvidevamo, da bodo imeli v svojem omrežju večji delež formalne pomoči oziroma socialnih oskrbovalcev.

H3: Pri starostnikih je pri opori najpomembnejša vloga otrok.

Za nudenje socialne opore so zelo pomembne sorodstvene vezi, še posebej najbližje sorodstvene povezave (partner, otroci, sorojenci) (Hlebec in Kogovšek 2003: 117). Pričakujemo, da je veliko starostnikov ovdovelih in zato lahko pričakujemo, da so njihov glavni vir opore otroci. Tudi glede na predhodne raziskave (Dremelj 2003:

162) lahko ugotovimo, da so otroci najpomembnejša opora v starosti. Otroci so pri starostnikih najpomembnejši v večini vrst opore, le pri emocionalni opori so najpomembnejši vir opore v starosti partnerji (seveda pri tistih osebah, ki partnerja še imajo).

H4: Pri starostnikih je vloga družine¹⁹ bolj pomembna kot pri mlajših.

Emocionalna opora deluje kot ščit pred negativnimi fizičnimi in psihičnimi težavami. Tisti, ki prejemajo tako vrsto opore, se počutijo bolj vredne, spoštovane in ljubljene, kar pa je ključno pri zaznavi dobrega počutja. Vloga emocionalne opore, ki jo nudijo prijatelji in družinski člani, je ključna pri doseganju in ohranjanju dobrega počutja (Sherman idr. v Šadl 2005: 226). Emocionalna opora je tudi pomemben vir ohranjanja kognitivnih funkcij, na primer verbalnega in neverbalnega spomina, abstraktnega mišljenja in prostorske sposobnosti. Družina je prva izbira posameznika, ko potrebuje tovrstno pomoč in je ključni vir socialne opore (Dremelj 2003: 166; Hlebec in Kogovšek 2003: 117). Posamezniki pa se pogosto obrnejo tudi na prijatelje, s katerimi si delijo iste interese, čustva, razmišljanje in ki jim lahko nudijo tudi emocionalno oporo (Campebell v Dremelj 2003: 159; Kogovšek idr. 2003: 205).

H5: Osebe z večjim socialnim omrežjem imajo boljše zdravstveno stanje.

Zdravje in dobro počutje sta pozitivno povezana s številom oseb v socialnem omrežju posameznika/-ice oziroma z velikostjo omrežja (Hammer, Rook in Burt v Van der Poel 1993: 4). Analize raziskav kažejo, da so posamezniki z večjim osebnim omrežjem bolj zadovoljni in se boljše počutijo ter so boljšega zdravja. Posamezniki, ki imajo tesne stike in močne povezave v osebnem omrežju, lahko pričakujejo pomoč od družine in prijateljev ter se zato počutijo bolj varne, imajo boljše počutje in zdravje.

¹⁹ Družina – partner, otroci, starši, sorojenci, vnuki.

H6: S starostjo pričakujemo upad velikosti socialnega omrežja in s tem upad virov emocionalne opore.

S starostjo lahko pričakujemo, da velikost osebnega omrežja upada (Van der Poel 1993: 69), saj posamezniki začnejo izgubljati člane omrežja. Vzroke izgube pa lahko iščemo v tem, da se posamezniki s starostjo manj udeležujejo v družabnem življenju, v upokojitvi, v smrti družinskih članov in prijateljev in v fizičnih težavah, ki omejujejo gibanje.

H7: Pričakujemo, da bo višja izobrazba anketirancev pozitivno povezana z velikostjo omrežja.

Na velikost omrežja vplivajo tudi nekatere demografske značilnosti anketirancev. Marsden (Podreberšek 2005: 30) ugotavlja, da imajo osebe z visoko izobrazbo večja omrežja kot osebe z nedokončano šolo. Fischer (ibidem) kot razlog navaja, da imajo višje izobraženi višje dohodke, posledično več potujejo in tako srečujejo različne ljudi, s katerimi pozneje vzdržujejo stike.

8. METODOLOŠKI PRISTOP

Namen diplomske naloge je raziskati omrežja starostnikov, ki so uporabniki pomoči na domu in zato skoraj vsakodnevno stopajo v stik s formalnimi viri pomoči. Zanimalo me je, ali je formalna oblika pomoči nadomestni vir pomoči in družina v manjšem obsegu nudi oporo, ali pa gre za razširitev in obogatitev virov opore. Še posebej me je zanimala emocionalna opora uporabnikov, saj je le-ta plašč, ki jih varuje pred negativnimi fizičnimi in psihičnimi težavami.

Za pridobivanje podatkov sem uporabila anketni vprašalnik,²⁰ pri čemer sem anketirala uporabnike pomoči na domu v občini Domžale in občane Domžal, ki ne prejemajo pomoči na domu in so stari 65 let ali več. Anketni vprašalnik je imel šestindvajset vprašanj. Večina vprašanj je bila zaprtega tipa, pri čemer so anketiranci lahko izbrali enega izmed ponujenih odgovorov, razen pri vprašanjih, ko so morali imenovati člane omrežja.

Pri izvajanju osebnega intervjuja sem morala upoštevati, da sem starostnikom določena vprašanja razložila in ponovila, pri tem pa se nekateri fizično hitro utrudijo.

V mesecu maju in juniju leta 2006 sem izvedla raziskavo o socialnih omrežjih, posebej pa me je zanimala analiza različnih tipov socialnih omrežji (emocionalno, informacijsko, socialno omrežje), velikost omrežij in sestava omrežij uporabnikov pomoči na domu.

Za zbiranje podatkov sem uporabila vprašalnik, ki bil narejen po zgledu ankete ameriške nacionalne raziskave »Social Networks in Adults Life«, ki sta jo uporabila tudi Antonuccijeva in Akiyama (1987) v svoji raziskavi, prilagojen pa je bil slovenskim razmeram.

Antonuccijeva je skupaj s sodelavci (1986) razvila hierarhični pristop merjenja omrežij socialne opore, ki temelji na teoretično podprtem modelu. Osnovna je skica osebnega omrežja s tremi koncentričnimi krogi, ki anketirancu nudi lažjo prestavo.

²⁰ Anketni vprašalnik je v prilogi.

Anketirala sem v občini Domžale, ki ima koncesionarja,²¹ ki pomoč na domu izvaja že od leta 2002. Vseh uporabnikov pomoči na domu je 67, vendar sem se osredotočila na to, da so bili ciljna populacija raziskave uporabniki stari 65 let ali več²² in ki so bili zmožni odgovarjati na moja vprašanja. Uporabljena je bila osebna anketa. Anketirala sem 53 oseb, pri katerih sem želela analizirati spremenljivke, kot so socialno oporno omrežje, demografija, bivanjske razmere in zdravstveno stanje, in 30 oseb, ki ne prejemajo pomoči na domu.

Uporabila sem eno od najstarejših metod anketiranja, saj sem vse anketirance obiskala na domu in tako pridobila odgovore na zastavljena vprašanja.

²¹ Comett – Zavod za pomoč in nego na domu.

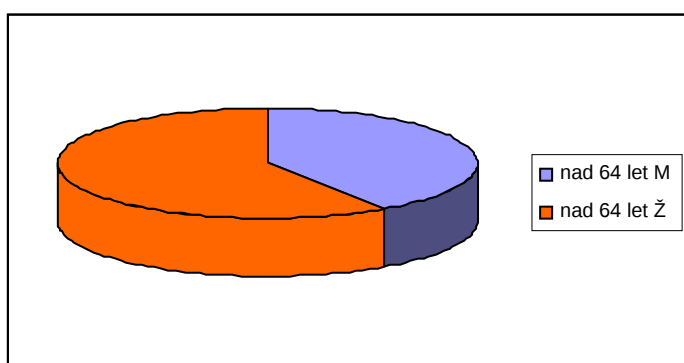
²² Kronološka starost je kriterij, po katerem kategoriziramo populacijo staro več kot 64 let kot staro, ne glede na druge indikatorje (Hojnik - Zupanc 1997: 53).

9. PREDSTAVITEV REZULTATOV

9.1 Demografske značilnosti

V občini Domžale je skupaj 31.379 prebivalcev,²³ od tega je 4107 občanov starih 65 let ali več. Glede na celotno populacijo Slovenije, kjer je delež starostnikov 15,5 odstotka,²⁴ so prebivalci v Domžalah nekoliko mlajši, saj njihov delež znaša 13 odstotkov. Tudi med starostniki v Domžalah je nekoliko več žensk (59,5 odstotka) kot moških (40,5 odstotka). To je za dobra dva odstotka manj kot v celotni populaciji.

Graf 9.1: Demografske značilnosti v občini Domžale

Uporabnikov pomoči na domu je 97, med njimi je starih več kot 64 let 83 posameznikov. V raziskavi sem se osredotočila na uporabnike, ki so starejši od 64 let in so lahko sami odgovarjali na zastavljena vprašanja. Vsi anketiranci so upokojeni. Vseh anketirancev je torej 53, od tega je 35 žensk in 18 moških. Občina Domžale

²³ <http://www.stat.si/pxweb/Dialog/Saveshow.asp> (dostopno 10.06.2006)

²⁴ www.stat.si/pxweb/Dialog/PrikaziPDF.aspx?ID=470 (dostopno 01.10.2006)

zajema mesto Domžale in pa okoliška naselja, ki imajo delno še značilnosti ruralnega okolja. V samem mestu je 43 anketirancev, deset anketirancev pa se je opredelilo, da živijo v okoliških naseljih. Kljub temu da nekateri uporabniki živijo izven mesta, imajo vsa naselja urejeno infrastrukturo, tako da nima nihče več kot 45 minut hoda do zdravstvenega doma, trgovine, banke, pošte, centra za socialno delo in doma starejših občanov. Ocena zahtevanega časa za hojo je relativna in je prilagojena hoji zdravega človeka. Nekateri uporabniki pri hoji uporabljajo invalidske pripomočke in bi porabili bistveno več časa za hojo, nekateri uporabniki pomoči na domu pa so nepokretni.

8 (15,1 odstotek) anketirancev je bilo starih od 65 do 74 let, 22 (41,5 odstotka) od 75 do 84 let in 23 (43,4 odstotka) več kot 85 let. Povprečna starost anketirancev je dobrih 82 let, kar je deset let več, kot so stari starostniki v Sloveniji.²⁵ V raziskavi gre torej za staro populacijo.

Glede na zakonski stan, ki zajema samske, poročene, ovdovele in razvezane anketirance, je 8 anketirancev samskih (15 odstotkov), 5 poročenih (9,4 odstotka), 37 (69,8 odstotka) ovdovelih in 3 (5,7 odstotka) razvezani, skupaj je torej bilo 48 (90,5 odstotkov) anketirancev brez partnerja. Če primerjamo opazovani vzorec s celotnim vzorcem starostnikov v Sloveniji, je v vzorcu Domžal le slabih 10 odstotkov poročenih, medtem ko je v celotnem vzorcu 62 odstotkov poročenih. Velika razlika se pokaže tudi pri ovdovelih, saj je v celotni populaciji starostnikov le 27 odstotkov ovdovelih, v opazovanem vzorcu pa je skoraj 70 odstotkov opazovanih ovdovelih.

Izobrazba anketirancev je: 18 (34 odstotkov) jih ima osnovno šolo, 15 (28,3 odstotka) poklicno, 9 (17 odstotkov) anketirancev ima strokovno izobrazbo, 2 (3,8 odstotka) anketiranca gimnazijo, 7 (13,2 odstotka) višjo šolo in 2 (3,8 odstotka) visoko šolo. Tudi tu se glede na celotno populacijo pokažejo velika odstopanja. Med opazovanimi pa je kar za 15 odstotkov več takih, ki imajo končano osnovno šolo in za 13 odstotkov manj takih, ki imajo končano visoko izobrazbo.

Na vprašanje, kakšno je njihovo zdravstveno stanje v primerjavi z drugimi osebami iste starosti, je 1 (1,9 odstotka) anketiranec odgovoril, da je zelo slabo, 17 (32

²⁵ Raziskava Socialna omrežja starostnikov v Sloveniji.

odstotkov) anketirancev meni, da je njihovo zdravstveno stanje slabo, srednje dobro 25 (47,2 odstotka), zelo dobro 6 (11,3 odstotka) in 4 (7,5 odstotka) anketiranci ocenjujejo svoje zdravstveno stanje kot odlično.

10. REZULTATI ANALIZE OMREŽIJ

Na podlagi teorije in predhodno opravljenih empiričnih raziskovanj smo oblikovali hipoteze, ki smo jih preverili na podatkih zbranih v občini Domžale.

10.1 Velikost omrežij

Velikost celotnega omrežja smo merili s številom vseh navedenih članov omrežja, ki jih je anketiranec/nka imenoval/-a. Velikost omrežja je spremenljivka, ki je merjena na vseh članih in povezuje anketiranca/-ko in člane omrežja. Treba je razumeti, da je velikost omrežja definirana zelo enodimenzionalno in nam nič ne pove o kvaliteti socialnega omrežja; torej nam ne pove, katere dimenzije socialne opore so pokrite, niti nič o gostoti. Dobro počutje posameznika/-ice je namreč odvisno od tega, ali ima v svojem omrežju vsaj eno ali dve bližnji osebi in ne toliko od velikosti omrežja (Rogelj idr. 2004: 29).

Omrežja anketirancev v povprečju štejejo skoraj osem članov. Najmanjše omrežje je vsebovalo dva člana, največje pa devetnajst. Anketiranci navajajo, da imajo v prvem (intimnem) krogu 3,5 članov, v drugem krogu 2,7 članov in v tretjem 1,6 člana. Velikost omrežja je poleg spremenljivk o socialni opori tudi edina spremenljivka, ki povezuje anketirance in člane in je hkrati merjena na vseh članih. Pri ostalih spremenljivkah smo spraševali le za prvih deset članov.

Tabela 10.1: Velikost omrežja v občini Domžale

	<i>Občani, ki prejemajo pomoč na domu</i>	<i>Občani, ki ne prejemajo pomoči na domu</i>
1. krog	3,49	3,55
2. krog	2,69	2,15
3. krog	1,59	1,65
Velikost omrežja	7,76	7,35

Omrežja starostnikov v Domžalah so večja, kot so omrežja v raziskavi, ki je zajela celotno populacijo Slovenije. Pri celotni populaciji socialna omrežja v povprečju štejejo 6,5 članov.

V raziskavi Socialna omrežja starostnikov v Sloveniji (Hlebec 2003) so ugotovili, da so njihova manjša, in sicer v povprečju merijo 5,8 članov, kar je za dva člana manj kot v raziskavi narejeni v Domžalah.

Večja omrežja kot v Domžalah pa imajo starostniki, ki jih je obravnavala Podreberškova. Starostniki v starostni skupini od 61 do 85 let imajo zelo velika omrežja, saj v povprečju omrežje šteje 13,1 članov.

Izkaže se, da so starostniki heterogena skupina. Razlike v velikosti omrežja si lahko razlagamo z razlikami v posameznikovem temperamentu in osebnostnimi ali družinskimi značilnostmi in nenazadnje s selitvami. Da imajo starostniki pri Podreberškovi večja omrežja, gre najverjetneje na račun povprečne starosti, ki je pri njenih anketirancih za deset let nižja kot v Domžalah in na kvotni vzorec.

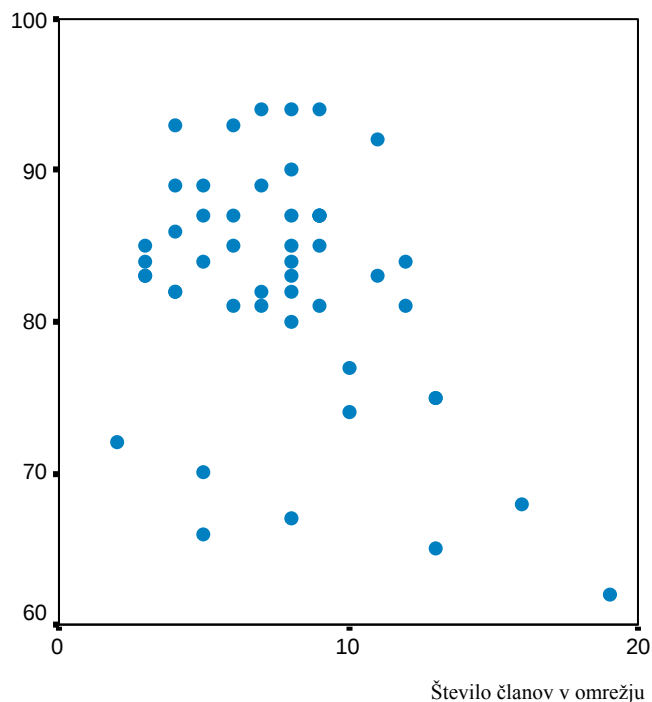
Med samimi starostniki v občini Domžale pa praktično ne prihaja do večjih razlik v velikosti omrežja, zato lahko hipotezo *H1: »Starostniki, ki prejemajo formalno pomoč, bodo imeli večja omrežja kot starostniki, ki je ne prejemajo.«* zavrnamo. Ugotovimo, da je formalna pomoč le obogatitev in razširitev virov in da imajo uporabniki le-te na voljo več informacij in alternativnih možnosti.

Prednost velikih omrežjih pred majhnimi je v tem, da nudijo večjo raznolikost in večjo dostopnost. Večja omrežja so ponavadi tudi bolj gosta in vsebujejo člane z različnimi kompetencami (Hlebec in Kogovšek v Nagode 2004: 94). V velikih omrežjih obstaja več alternativnih možnosti.

V Domžalah so zajeti starostniki, ki so starejši od 64 let. Med njimi se nakazujejo velike razlike v velikosti socialnega omrežja (glej graf 10.1). S starostjo pada velikost socialnega omrežja, tako da izhajajoč iz teh podatkov lahko sprejememo hipotezo *H6: »S starostjo pričakujemo upad velikosti socialnega omrežja in s tem upad virov emocionalne opore.«*

Graf 10.1: Velikost omrežja glede na starost anketirance v občini Domžale

Starost anketirancev v letih

V celotni populaciji imajo Slovenke v povprečju večje omrežje socialne opore kot moški. Za razliko od celotne populacije smo na anketirancih ugotovili, da imajo v povprečju moški 8,5 oseb v svojem omrežju, medtem ko imajo ženske 7,9 oseb. Tudi v raziskavi pri Podreberškovi ni značilnih razlik pri velikosti omrežja med spoloma, rezultati pa kažejo na nekoliko večja omrežja žensk.

Podreberškova je v svoji raziskavi ugotovila, da omrežje ovdovelih šteje osem članov. Do podobnih rezultatov smo prišli tudi v našem primeru (glej graf 10.2). Razlike glede na velikost omrežja se izkažejo le pri primerjavi anketirancev po zakonskem stanu. V povprečju je velikost omrežij poročenih anketirancev 5,4 člana, velikost ločenih pa 12,7 članov. Med nobenim drugim parom pri spremenljivki zakonski stan ni pri velikosti omrežij značilnih razlik. Do takšnih razlik je najverjetneje prišlo zaradi majhnega deleža poročenih v raziskavi in zaradi dejstva, da imajo poročeni za oporo partnerja in ne iščejo novih stikov, samski starostniki (ločeni, ovdoveli) pa si poiščejo druge oporne osebe. Za razliko od velikosti omrežja

v Domžalah se v celotni populaciji Slovencev izkaže, da imajo poročeni večja omrežja kot neporočeni.

Graf 10.2: Velikost omrežja glede na stan v občini Domžale

Število članov
v omrežju

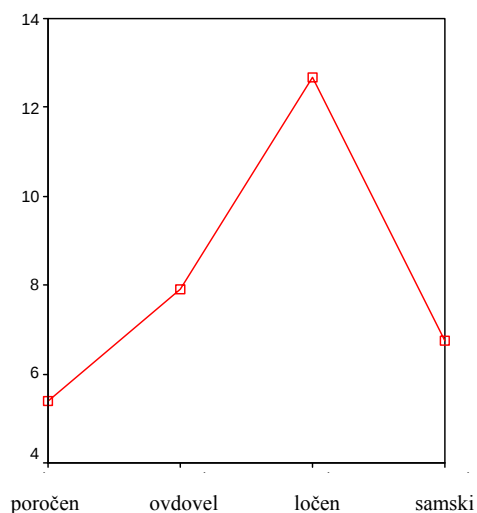

Tabela 10.2: Sestava omrežja v občini Domžale

	Partner %	Starši %	Otroci %	Bratje/ sestre %	Vnuk/-inja %	Ostali sorodniki	Prijatelji %	Sosedje %	Drugo ²⁶ %	Social. službe %	Plačana nomoč %	Oskrboval ke/-ci %
Poročeni ali živi s partnerjem	19,83	12,00	29,83	0,00	3,33	8,33	11,67	0,00	5,01	0,00	0,00	10,00
Ovdovel/a	0,00	1,39	25,89	13,03	10,79	19,11	3,91	8,26	1,49	0,93	2,12	13,08
Ločen/a	0,00	3,33	15,56	16,67	13,33	18,89	10,00	0,00	0,00	0,00	0,00	22,22
Samski/a	0,00	0,00	3,13	10,63	7,50	35,94	20,21	4,69	1,56	4,69	0,00	11,65
Skupaj	1,91	2,31	22,17	11,61	9,70	20,65	7,52	6,44	1,76	1,36	1,47	13,10

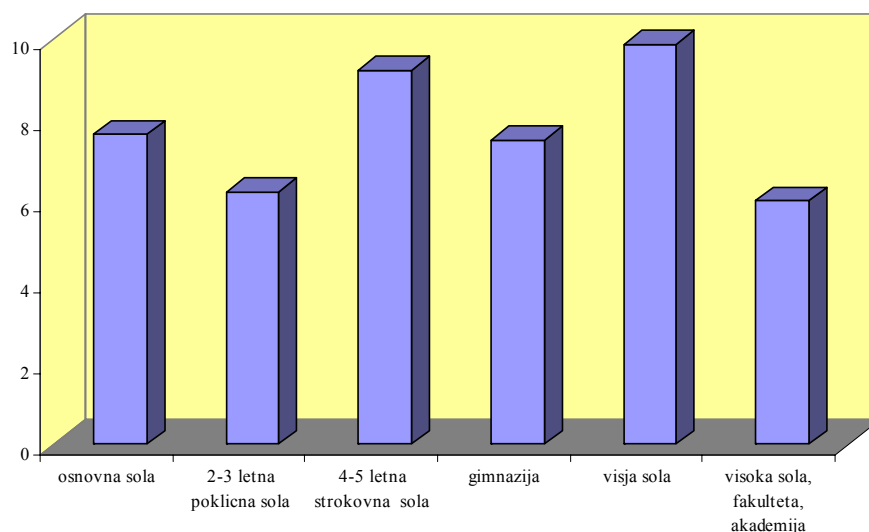
Zanimala nas je tudi sestava omrežja poročenih in samskih (glej tabelo 10.2).

²⁶ V kategoriji »drugo« so združeni znanec, sodelavec, duhovnik, zdravnik, psihiater, pravnik, socialna služba in patronažna sestra.

Poročeni (glej tabelo 10.2) imajo v svojem omrežju manjši delež socialnih oskrbovalcev kot samski (samski, ločeni, ovdoveli). S tem lahko potrdimo hipotezo *H2*: »Pričakujemo, da bodo samski (samski, ločeni in ovdoveli) imeli v svojem omrežju večji delež socialnih oskrbovalcev kot poročeni.«

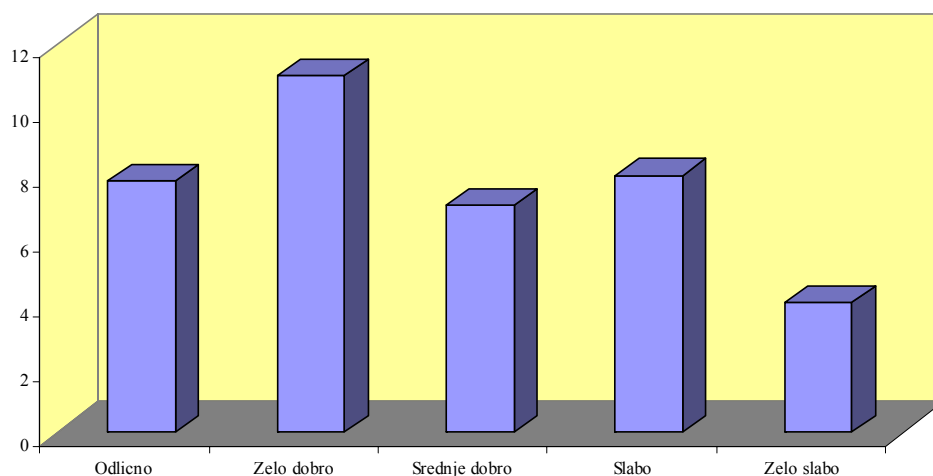
Izobrazba anketirancev je pozitivno povezana z velikostjo omrežja (višje izobraženi imajo večja omrežja), tako da lahko hipotezo *H7*: »Pričakujemo, da bo višja izobrazba anketirancev pozitivno povezana z velikostjo omrežja.« sprejmemo (glej graf 10.3).

Graf 10.3: Velikost omrežja glede na izobrazbo anketirance v občini Domžale

Anketirance smo tudi spraševali, kakšno je njihovo zdravstveno stanje v primerjavi z drugimi iste starosti. Izkaže se (glej graf 10.4), da slabše kot je zdravje anketiranih, manjša omrežja imajo. Torej lahko zastavljeno hipotezo *H5*: »Osebe z večjim socialnim omrežjem imajo boljše zdravstveno stanje« sprejmemo.

Graf 10.4: Velikost omrežja glede na zdravstveno stanje anketirance v občini Domžale

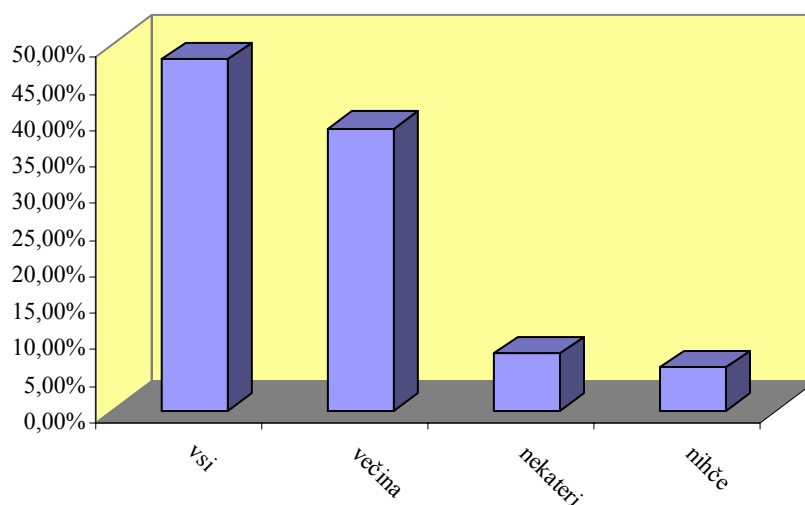
10.2 Gostota omrežij

Gostoto omrežij smo merili z vprašanjem, koliko članov omrežja se med seboj pozna. Upoštevali smo le vezi med člani omrežja in ne tudi vezi z anketirancem/-ko. To nam pokaže povprečno moč vezi med vsemi osebami v omrežju (Iglič 2001: 171).

Ugotovili smo, da se člani med seboj večinoma vsi poznajo, kar pomeni, da imajo anketiranci *gosta omrežja* (glej graf 10.5). 48 odstotkov anketirancev meni, da se njihovi člani omrežja med seboj vsi poznajo, kar 38,5 odstotka anketirancev pa je mnenja, da se njihovi člani v večini poznajo.

Do podobnih rezultatov je prišla tudi Podreberškova (2005: 63). Rezultati kažejo, da imajo Slovenci/-ke *gosta omrežja*, saj se 61,5 odstotka članov v večini pozna, 18,5 odstotka anketirancev pa ima v omrežju take člane, kjer se vsi poznajo.

Graf 10.5: Gostota omrežij v občini Domžale

Gostejša omrežja omogočajo višjo stopnjo socialne opore, lažje jih je vzdrževati in omogočajo manjšo stopnjo stresnosti. Po drugi strani lahko oporo ovirajo, ker ovirajo alternativne in nove vire socialne opore (Hirsch v Hlebec in Kogovšek 203: 116). Neformalna oblika omrežij praviloma prihaja od gostejših omrežij. Manj gosta omrežja so bolj učinkovita ob pomembnih življenjskih spremembah (npr. ločitev, izguba partnerja), kadar so pomembni raznoliki viri socialne opore.

10.3 Sestava omrežij

Sestavo socialnega omrežja običajno merimo z deležem sorodstvenih in ne sorodstvenih vezi v posameznikovem omrežju. Ti dve kategoriji se običajno razdelita na manjše podskupine različnih relacijskih odnosov. Zanimala nas je predvsem sestava omrežja merjena z odstotki otrok, staršev, sester in bratov, vnukov, prijateljev, sosedov, drugih sorodnikov in socialnih oskrbovalcev. Sestava omrežja je namreč povezana s kakovostjo podpore oziroma pomoči, ki jo lahko nudijo člani omrežja. Večja verjetnost je, da se bo prijatelj/-ica hitreje in s sočutjem odzval na težave posameznika/-ice kot oddaljen znanec ali pa formalna organizacija.

Omrežja anketirancev v Domžalah so predvsem družinska, saj je v omrežju nekaj več kot 68 odstotkov sorodnikov. Do podobnih ugotovitev so prišli tudi v raziskavi Socialna omrežja starostnikov (Hlebec 2003), saj je delež sorodnikov skoraj 61 odstotni. Za sorodniki anketiranci v Domžalah navajajo socialne oskrbovalke s 13,10 odstotkov, prijatelje, ki so v omrežju anketirancev udeleženi v 7,5 odstotkov, in nato sledijo sosede s 6,5 odstotka. Vendar so tudi družinska omrežja lahko v določeni situaciji neučinkovita, saj so družine lahko zelo zaprte in prihaja do pomanjkanja informacij. Posamezniki so v času krizne situacije tudi lahko ločeni od svojih virov opore (npr. selitev, ločitev, študij v drugem kraju). Dogodi pa se, da krizna situacija zajame večji del intimnega omrežja, ki je preveč čustveno vpleten in v takem primeru je njihova opora neučinkovita (huda bolezen lahko otroka prizadene tako kot starše kot bližje sorodnike (Hlebec in Kogovšek 2003: 106).

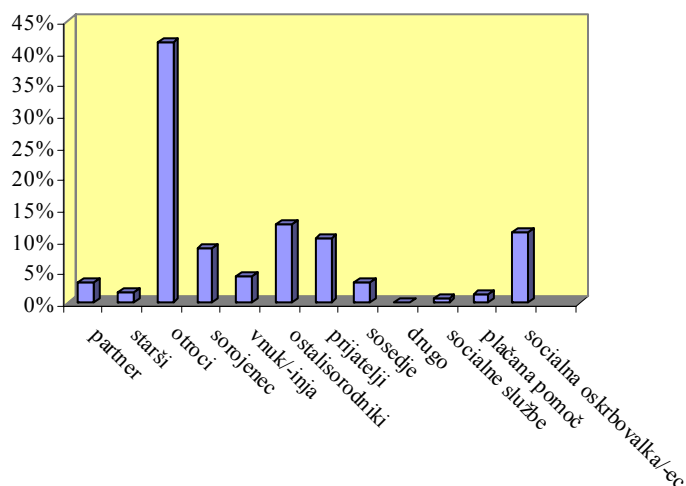
Anketiranci (glej tabelo 10.3) med sorodniki na prvem mestu navajajo otroke z 22,2 odstotka, sledijo ostali sorodniki z 20,6 odstotki. Z 11,6 odstotka jim sledijo sorojenci. Nekaj anketirancev navaja v svojem omrežju še starše (2,3 odstotka), zanimivo pa je, da je partner z nekaj manj kot dvema odstotkoma za starši. To si lahko razlagamo zaradi velikega deleža samskih (razvezani, ovdoveli, samski). Tudi v raziskavi celotne populacije starostnikov so otroci na prvem mestu virov socialne pomoči. Pri celotni populaciji, ki je zajela vse starostne skupine, pa je na prvem mestu kot vir socialne pomoči partner. Pri raziskavi Podreberškove, kjer ne gre za reprezentativen vzorec, pa ne otroci in ne partner ne zavzemajo prvega mesta,

temveč so na prvem mestu ostali sorodniki. Tako H3: »Pri starostnikih je pri opori najpomembnejša vloga otrok.« lahko potrdimo.

Tabela 10.3: Sestava omrežja v občini Domžale

	Partner %	Starši %	Otroci %	Bratje/sestre %	Vnuč/-inja %	Ostali sorodniki %	Prijatelji %	Sosedje %	Drugo %	Social. službe %	Plačana pomoč %	Oskrbovalke /-ci %
<i>Skupaj</i>	1,91	2,31	22,17	11,61	9,72	20,65	7,52	6,44	1,76	1,36	1,47	13,10
<i>1. krog</i>	3,07	2,34	42,22	6,65	9,57	14,84	5,26	4,00	0,29	1,50	0,67	9,60
<i>2. krog</i>	0,00	0,80	13,04	18,84	5,07	29,38	11,12	5,04	1,27	0,00	3,26	12,17
<i>3. krog</i>	0,00	0,00	0,00	12,50	12,50	13,39	12,50	16,96	7,14	3,57	0,00	21,43

Graf 10.6: Sestava omrežja socialne opore v občini Domžale

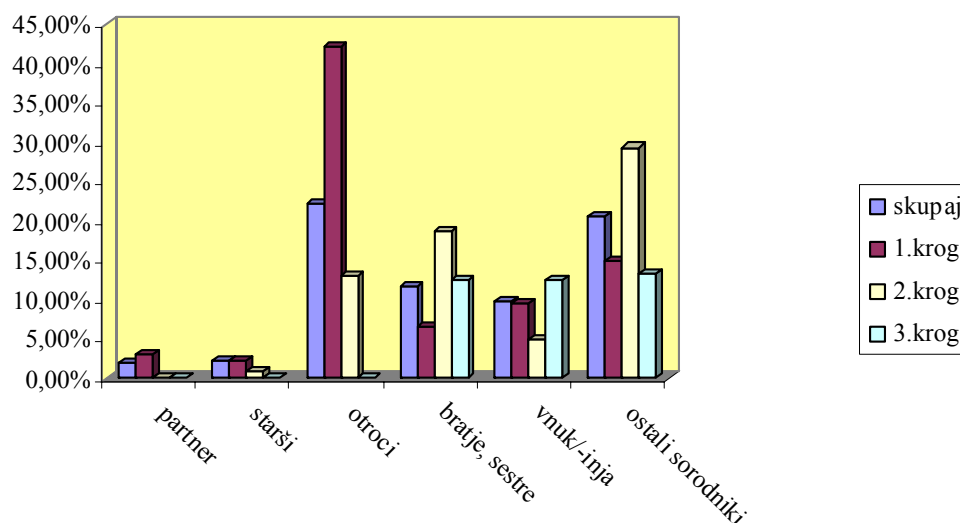

Po ugotovitvah dosedanjih raziskav (Wellman, Burt, Marsden, van der Poel v Kogovšek idr. 2003: 192) se delež omenjanja sorodnikov giblje okoli 50 odstotkov. Tudi v raziskavi, ki je zajela celotno populacijo in v raziskavi, ki je zajela populacijo starostnikov, so prišli do ugotovitve, da sorodniki zajemajo 60 odstotkov vsega

socialnega omrežja. Pri raziskavi Podreberškove pa je ta delež še višji in znaša 78 odstotkov. V Domžalah ugotovimo, da sorodniki zajemajo velik delež omrežja, in sicer znaša delež 68,4 odstotka. Največji delež sorodnikov imajo anketiranci v prvem intimnem krogu. Hipotezo *H4*: »Pri starostnikih je vloga družine bolj pomembna kot pri mlajših.« lahko zavrnemo, saj ugotovimo, da je družina zelo pomembna pri vseh starostnih skupinah.

Tudi Marsden in van der Poel (v Kogovšek idr. 2003: 192) ugotavljata tako pri mlajših kot pri starejših anketirancih velik delež sorodnikov v socialnem omrežju.

Graf 10.7: Sestava omrežja sorodstva po krogih v občini Domžale

Če analiziramo sestavo sorodstva po krogih, ugotovimo, da v prvi krog anketiranci uvrščajo zlasti otroke, v drugem krogu so predvsem drugi sorodniki, v tretjem, zunanjem krogu pa je največ socialnih oskrbovalcev. Delež prijateljev je največji v tretjem in najmanjši v prvem krogu. Prijatelji pomagajo pri uslugah intimne narave,

kot so striženje nohtov, umivanje las, česanje in pa tudi sprehodi (Bitenc 2003: 69). Sodelavci (bivši) pa so v vseh treh krogih slabo zastopani, kar si lahko razlagamo z dejstvom, da je povprečna starost anketirancev visoka in da je minilo že vrsto let od njihove zaposlitve.

V raziskavi Socialna omrežja starostnikov v Sloveniji imajo anketiranci ne glede na starost več žensk v svojem omrežju (52 odstotkov). Tudi Podreberškova je prišla do podobnih rezultatov, saj je zastopanost žensk nekaj več kot 58 odstotna. Enako ugotovimo tudi v okviru raziskave, ki smo jo opravili v Domžalah. V celotnem omrežju anketirancev (glej tabelo 10.4) je zastopanost žensk večja (64,4 odstotka) od moških. Kot vidimo, to pomeni večjo obremenitev žensk, še posebej tam, kjer so v dvojni vlogi – imajo svojo družino in skrbijo še za generacijo pred njimi.

Geografska oddaljenost²⁷ (glej tabelo 10.4) je lahko eden izmed dejavnikov, ki določa pristnost in pomembnost v omrežju (Kogovšek idr. 2003: 193). Ugotovili smo, da nekaj manj kot 6 odstotkov članov omrežja živi skupaj z anketiranci. Ostalih 94 odstotkov pa se glede na oddaljenost deli približno na polovico, saj jih 48 odstotkov živi v bližini (soseska ali kraj), ostalih 46 pa jih živi v večji oddaljenosti. Anketiranci živijo v skupnem gospodinjstvu z otroki (45 odstotkov), s partnerjem (36 odstotkov) in s prijatelji (14 odstotkov). Poleg članov družine so posamezniku geografsko blizu tudi sosedi, ki nudijo socialno oporo v primeru nujne pomoči (Kogovšek idr. 2003: 193).

Dobljeni podatki se razlikujejo od podatkov v raziskavi o socialnih omrežjih starostnikov v celotni Sloveniji. Po njihovih podatkih starostniki v 15 odstotkih živijo z nekom v gospodinjstvu, 62 odstotkov ima člane omrežja v bližini in 11 odstotkov članov je oddaljenih za več kot 30 minut vožnje.

²⁷ Geografsko oddaljenost merimo z oddaljenostjo posameznika/-ice od članov.

Tabela 10.4: Sestava glede na delež žensk v omrežju, oddaljenost članov od posameznika in pogostost stikov

	% žensk	Oddaljenost			Pogostost stikov		
		<i>gospodinjstvo</i>	<i>soseska, kraj</i>	<i>večja oddaljenost</i>	<i>vsak dan</i>	<i>enkrat tedensko</i>	<i>redkeje</i>
Skupaj	64,40	5,57	48,13	46,30	38,30	33,06	28,64
<i>1. krog</i>	63,33	12,49	51,54	35,97	59,23	28,02	12,75
<i>2. krog</i>	67,44	0,00	42,64	57,36	15,57	42,88	41,55
<i>3. krog</i>	62,35	0,00	46,47	53,53	22,84	34,88	42,28

Menim, da je za starostnike pomembno, da imajo člane omrežja v svoji bližini, saj so manj aktivni in mobilni in tako lažje dostopajo do članov omrežja ter s tem do pomoči. Poleg družine so posamezniku blizu tudi sosedi, ki so skoraj takoj dostopni in na voljo. Sosedje lahko zagotavljajo manjše materialne storitve (Dremelj 2003: 159; Kogovšek idr. 2003: 193).

Povprečna starost (glej tabelo 10.5) članov omrežja je skoraj 58 let. Med krogi se starost članov giblje od 55 do skoraj 62 let, pri čemer so v drugem krogu najstarejši člani omrežja.

Povprečna dolžina poznanstva je skoraj 43 let. Člani prvega in drugega kroga se približno enako dolgo poznajo z anketiranci, v tretjem krogu pa je zaznati upad dolžine poznanstva na 32 let.

V raziskavi Socialna omrežja starostnikov v Sloveniji pa ugotavljajo, da je povprečna starost članov omrežja 62 let in povprečno trajanje odnosa 37 let.

Tabela 10.5: Sestava glede na povprečno starost in dolžino poznanstva v občini Domžale

	<i>Povprečna starost</i>	<i>Povprečna dolžina poznanstva</i>
<i>Skupaj</i>	57,91	42,69
<i>1. krog</i>	55,56	44,31
<i>2. krog</i>	61,75	45,72
<i>3. krog</i>	57,4	32,16

Dobljene rezultate lahko povezujemo s starostjo posameznika/-ice in posledično večjo verjetnostjo, da so poznanstva daljša. V tretjem krogu je največ najkrajših vezi, kar lahko potrdi predpostavko Antonuccijeve (Podreberšek 2005: 70), da člane prvega kroga poznamo dalj časa kot člane preostalih dveh krogov.

10.4 Sestava omrežij glede na dimenzijo socialne opore

Pri sestavi socialnega omrežja nas je zanimalo, ali so nosilci socialne opore specializirani za določeno vrsto opore in ali opravljajo oziroma zagotavljajo več različnih dimenzij opore. Glede na dosedanje rezultate raziskav bi lahko (Wellman in Wortley v Kogovšek idr. 2003: 185) menili, da obstaja določena stopnja specializacije članov omrežja. Člani omrežja, ki nudijo več dimenzij opore, so za posameznika/-ico pomembnejši kot tisti, ki nudijo specializirane oblike opore.

Iz tabele 11.5 je razvidno, da otroci, sorojenci, ostali sorodniki in prijatelji nudijo vse dimenzije socialne opore. Pri vseh vrstah opore so otroci na prvem mestu. Partner, vnuki in socialne oskrbovalke pa nudijo štiri vrste opore.

Tabela 10.6: Sestava omrežja glede na dimenzijo socialne opore v občini Domžale

	Partner %	Starši %	Otroci %	Braje/sestre %	Vnuč/-inja %	Ostali sorodniki %	Prijatelji %	Sosedje %	Drugo %	Social. službe %	Plačana pomoč %	Oskrbovalke /-ci
Emocio. opora	4,86	1,31	38,00	8,51	5,67	12,54	9,82	3,63	0,30	0,65	1,76	12,95
Informa. opora	9,09	3,03	54,04	6,06	1,52	9,70	7,32	0,00	0,00	1,52	0,00	7,73
Manjša materialna opora	0,00	5,88	35,15	9,07	4,71	17,40	12,50	0,00	0,00	0,00	1,59	13,82
Večja materialna opora	1,28	2,56	47,61	7,69	5,73	19,74	3,85	1,28	0,00	0,00	0,00	10,26
Druženje	1,39	0,00	39,10	12,19	2,81	10,38	20,94	1,39	0,00	4,17	2,08	5,56
Bolezen	3,06	1,53	36,87	6,01	5,19	12,47	7,95	3,78	0,00	0,34	2,21	20,56
Finančna opora	0,00	0,00	52,38	14,29	0,00	4,76	14,29	14,29	0,00	0,00	0,00	0,00

V primeru *manjše materialne opore* se anketiranci največ obračajo na otroke, sledijo drugi sorodniki in socialne/-i oskrbovalke/-ci.

V omrežju *večje materialne opore* je še večji delež otrok kot pri manjši materialni opori, njim sledijo ostali sorodniki in socialne/-i oskrbovalke/-ci.

V primeru *bolezni* pa so na drugem mestu kot vir opore socialne/-i oskrbovalke/-ci.

Informacijsko oporo pa poleg otrok in drugih sorodnikov nudi tudi partner.

Anketiranci v Domžalah se največ *družijo* z otroki, prijatelji in sorojenci. Prijatelji so pomemben vir v primeru druženja, saj posamezniki iščejo stik, s katerimi delijo skupne interese in izkušnje (Sieder v Dremelj 2003: 168).

Več kot polovico vse *finančne pomoči* dobijo anketiranci pri svojih otrocih, na drugem mestu pa so skupaj prijatelji in sorojenci.

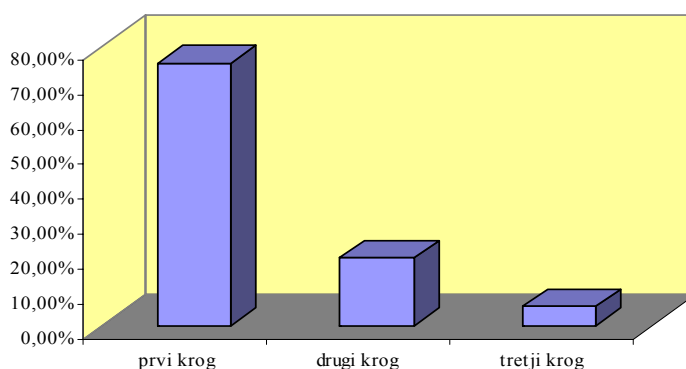
Starostniki v Domžalah dobijo največ *emocionalne opore* pri svojih otrocih, njim sledijo socialne/-i oskrbovalke/-ci in ostali sorodniki. Za razliko od celotne populacije in celotne populacije starostnikov se pri starostnikih kot vir emocionalne opore skoraj ne pojavlja partner. To lahko razložimo z visokim deležem samskih, ločenih in ovdovelih. Precejšen delež emocionalne opore dobijo pri socialnih

oskrbovalcih, s katerimi so skoraj v vsakodnevnih stikih in z njimi preživijo kar veliko časa.

Že v sestavi socialnih omrežij anketirancev smo ugotovili, da so v njih večinoma ženske. Če pa pogledamo sestavo pri emocionalni opori (glej tabelo 10.7), pa ugotovimo, da so ženske zastopane s skoraj 72 odstotki. To govori o veliki obremenjenosti žensk.

Anketiranci svoje emocionalne potrebe zadovoljujejo predvsem s člani v prvem krogu (75 odstotkov), nato s člani v drugem krogu in nekaj s člani tretjega kroga. Kar 62 odstotkov anketirancev je v vsakodnevnem stiku s člani emocionalnega omrežja.

Graf 10.8: Zadovoljevanje emocionalne opore po krogih v občini Domžale

10.5 Pogostost socialnih stikov omrežja

Za potrebe analize smo združili »mesečne«, »letne« in »neredne« stike v novo kategorijo »redkejši stiki«, ohranili pa smo kategoriji »vsakodnevni stiki« in »tedenski stiki«.

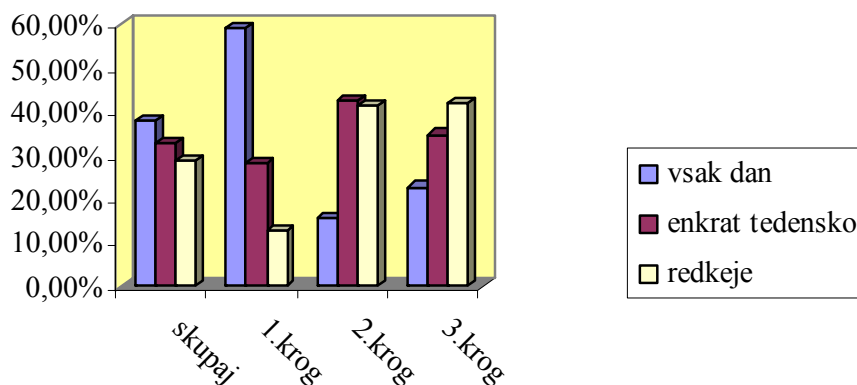
Raziskave kažejo, da pogostejši kot so stiki med posameznikom/-ico in članom omrežja, močnejši in opornejši so odnosi. Pogosti stiki pospešujejo zagotavljanje opore, povečujejo zavedanje o vzajemnih potrebah in blažijo osamljenost.

Anketiranci imajo (glej tabelo 10.4) v 38,3 odstotkih vsakodnevne stike, od tega je s člani omrežja v prvem krogu kar 59,2 odstotka anketirancev v rednih vsakodnevnik stikih, s člani v drugem krogu so anketiranci v vsakodnevnem stiku v 15,6 odstotkih, s člani v tretjem krogu pa v 22,8 odstotkih.

Tabela 10.7: Zadovoljevanje dimenzij opore glede na pogostost stikov, spol in glede na krog v občini Domžale

	Socioemocionalna	Informacijska	Materialna	Druženje
Vsak dan	62,30%	66,99%	69,18%	39,86%
Približno enkrat tedensko	24,69%	20,43%	25,19%	52,08%
Približno enkrat mesečno	9,23%	9,78%	4,89%	6,81%
Približno enkrat letno	1,64%	1,72%	0,27%	0,00%
Neredno	2,14%	1,08%	0,47%	1,25%
Skupaj	100%	100%	100%	100%
Moški ženske	27,43%	21,97%	37,86%	42,40%
Ženske	72,57%	78,03%	62,14%	57,60%
Skupaj	100%	100%	100%	100%
Prvi krog	73,70 %	87,12 %	77,89 %	58,40 %
Drugi krog	20,65 %	10,61 %	18,12 %	31,01 %
Tretji krog	5,65 %	2,27 %	3,99 %	10,59 %
Skupaj	100 %	100 %	100 %	100 %

Graf 10.9: Pogostost stikov v občini Domžale

Tedenske stike imajo anketiranci v 33 odstotkih, od tega največ s člani omrežja v drugem krogu (42,9 odstotka). Če primerjamo podatke te raziskave s podatki raziskave Podreberškove, ugotovimo, da imajo oboji približno enako dnevni stikov, razlika je le v tedenskih in redkejših stikih. V primerjavi s celotno populacijo pa ugotovimo, da vsakodnevnih stikov ni bistveno več, razlika se pokaže pri tedenskih stikih, ki jih je v celotni populaciji manj kot v Domžalah. Pri mesečnih stikih pa je ravno obratno.

V svojih omrežjih imajo anketiranci najmanj takih članov, s katerimi imajo redkejše stike (28,6 odstotka). Največ takih stikov imajo z osebami iz tretjega kroga omrežja.

Pri porazdelitvi po krogih opazimo, da je s člani v prvem krogu največ vsakodnevnih stikov, najmanj pa mesečnih stikov ali manj. V drugem krogu je mogoče zaznati močan upad vsakodnevnih stikov in porazdelitev večine članov na tedenske in mesečne stike. V tretjem krogu pa se zopet poveča delež vsakodnevnih stikov na račun tedenskih, delež mesečnih stikov ali manj pa ostaja približno enak.

V primerjavi z raziskavo Socialna omrežja starostnikov v Sloveniji se pokažejo razlike, saj imajo anketirani starostniki v Sloveniji 67 odstotkov pogostih stikov in odstotkov redkih stikov.

11. SKLEPNE UGOTOVITVE EMPIRIČNEGA DELA

Med seboj smo primerjali ugotovitve štirih raziskav, pri čemer ne smemo pozabiti, da gre pri raziskavi Podreberškove (2005) za kvotni vzorec, ki ni v celoti primerljiv. Treba je poudariti, da skupino starostnikov, ki prejema pomoč na domu, ne moremo direktno primerjati z ostalimi skupinami, na katerih so bile izvedene številne študije socialnih omrežij in opore, saj gre za posebno, manjšo skupino ljudi s specifičnimi potrebami in določenimi fizičnimi omejitvami.

V Domžalah živi nekoliko mlajša generacija kot v Sloveniji. Delež starostnikov je 13 odstotni. Od tega ima dva odstotka starostnikov organizirano pomoč na domu, torej formalni vir pomoči. V primerjavi s podatki,²⁸ ki veljajo za celotno Slovenijo (1 odstotek), ugotovimo, da so starostniki v Domžalah bolje opremljeni s formalnimi viri pomoči.

Omrežja anketirancev v Domžalah štejejo skoraj osem članov. Glede na zakonski stan je kar 90,5 odstotka anketirancev brez partnerja, kar 70 odstotkov pa je ovdovelih. Večina (71,7 odstotka) jih živi samih v enočlanskih gospodinjstvih. Za starostnike je pomembno, da člani omrežja živijo v bližini in izkaže se, da nekaj več kot polovica članov, ki nudi oporo v prvem krogu, živi v isti soseski ali kraju kot anketiranci. Kot dodaten vir se v omrežju pojavljajo socialne/-i oskrbovalke/-ici.

Anketiranci pa svoje zdravstveno stanje v večini ocenjujejo kot srednje dobro v primerjavi z drugimi osebami iste starosti. 79 odstotkov anketirancev ima srednjo izobrazbo ali manj.

Izkaže se, da so socialna omrežja Domžalčanov (uporabnikov in neuporabnikov pomoči na domu) večja, kot so omrežja v celotni populaciji starostnikov. Še posebej to velja za omrežja samskih, ki so večja kot omrežja poročenih. V povprečju imajo moški anketiranci nekoliko večja omrežja kot ženske.

²⁸ Po podatkih Statističnega urada Republike Slovenije.

Omrežja so gosta, saj se 86, 5 odstotka članov v večini med seboj pozna.

Če pa pogledamo sestavo omrežja, pa ugotovimo, da so omrežja anketirancev izrazito družinska. Največji delež pomoči in to v vseh razsežnostih socialne opore nudijo otroci. Vidimo pa, da imajo pomemben delež tudi socialne oskrbovalke/-ci, ki so v večini uvrščeni v tretji krog (informacijsko instrumentalno omrežje).

Ko pogledamo razlike v sestavi omrežja glede na spol, ugotovimo, da 65 odstotkov vsega omrežja sestavljajo ženske. Le pri materialni opori (večji ali manjši) je delež moških večji kot delež žensk. To kaže na veliko, ponavadi dvojno obremenjenost žensk s plačanim in neplačanim delom. Tudi podatki iz Dotyjeve raziskave govorijo, da so ženske najštevilčnejše pri opravljanju neformalnih storitev (Dragoš 2004: 533).

Če pogledamo dimenzije socialne opore, lahko ugotovimo, da imajo uporabniki pomoči na domu »pokrite« vse dimenzije. V vseh dimenzijah so kot vir na prvem mestu otroci. Socialni oskrbovalci so pomemben vir v emocionalni opori, boleznih in manjši v materialni opori. V emocionalni opori se partner kot vir opor pojavlja le v slabih petih odstotkih, kar si razlagamo z visokim deležem samskih, ločenih in ovdovelih.

Starostniki v Domžalah imajo v svojem omrežju mlajše člane, katerih povprečna starost je skoraj 58 let, kar je za štiri leta manj kot v raziskavi, ki je zajela celotno populacijo starostnikov. To si razlagamo s tem, da so anketiranci v svoja omrežja uvrščali tudi vnuke in pa socialne oskrbovalce.

Po tipologiji Wengerjeve bi lahko tako omrežje uvrstili med družinska omrežja integrirana v bivalno okolje. Če pa omrežje primerjamo z razvrstitvijo Hlebčeve (2003), ga lahko uvrstimo v tretjo skupino. Večinoma gre za vdove, ki živijo same in se za socialno oporo zanašajo predvsem na sorodstvo in v manjši meri tudi na socialne oskrbovalce.

Tako se tudi na primeru Domžal izkaže, da je starostnikom glavni vir opore neformalni vir opore. Se pa starostniki, ki prejemajo formalno obliko pomoči v enajstih odstotkih po oporo obrnejo na socialne oskrbovalce, kar si lahko razlagamo s skoraj vsakodnevnimi stiki med njimi. Spletejo se trdne in stabilne vezi in vzpostavi se medsebojno zaupanje.

Skozi raziskavo sem spoznala življenje starostnikov in kako se spoprijemajo s problemi, ki jih drugi ljudje niti ne opazijo niti ne poznajo. Na tem področju je bilo narejeno že marsikaj, a še vedno ne zadosti.

Osnovni namen in cilj izvajanja storitev pomoči na domu je, da starostnikom s storitvami omogočajo čim kvalitetnejše bivanje v domačem okolju, hkrati pa s storitvami nadomeščajo institucionalno varstvo. Pri svojem delu v korist in ob soglasju s starostniki in njihovimi svojci sodelujejo tudi z drugimi institucijami, zlasti s patronažno in zdravstveno službo ter centrom za socialno delo.

12. SKLEP

Socialna omrežja, v katera smo udeleženi, so odločilnega pomena za kakovost našega življenja. Določajo nas s številom in močjo socialnih vezi. Jakost omrežij je odvisna od kombinacije med količino časa, emocionalno intenzivnostjo, vzajemnim zaupanjem in recipročnostjo storitev, ki so značilne za določeno omrežje. Socialna omrežja, kadar delujejo, so učinkovit vir pomoči, starostnikom pa tudi zelo uspešna preventiva, ki varuje pred poslabšanjem situacije in nastajanjem novih težav. Pomembna prednost pred institucionalno obliko pomoči je tudi ta, da preprečuje osamljenost in izolacijo ter preselitev starega človeka iz njegovega primarnega, "naravnega" okolja.

Včlanjenost v socialne mreže je en pol človeka, drugi pol pa je njegovo osebno intimno življenje v samem sebi. Oba pola sta enako pomembna, človek pa niha med vpetostjo v socialne mreže in osebno intimnostjo. Ker pa na vpetost v socialna omrežja vplivajo tudi lastnosti človeka, njegova komunikativnost, zaupnost in zavest o sebi, so socialna omrežja zelo različno velika, gosta in različno sestavljena.

Rezultati raziskav kažejo, da sodobne okoliščine neposredno vplivajo na življenje posameznika/-ice in na njegovo/njeno vzpostavljanje odnosov z drugimi. Kljub razpravam o krhanju družinskih vezi in prenosu funkcij na formalne vire dejstva kažejo, da družinske vezi ostajajo še naprej močne (Dremelj 2003: 149). Tudi mi dobimo podobne rezultate. Družina ostaja prvi in velik vir socialne opore.

Emocionalno oporo praviloma zagotavljajo anketirancu najbližje osebe (partner, najbližji sorodniki in prijatelji) (Kogovšek idr. 2003: 195). Ugotovimo, da imajo anketiranci raznovrstne vire emocionalne opore. Pri nudenju le-te so najpomembnejši otroci, partnerji so kot vir opore udeleženi le v slabih petih odstotkih. Vsekakor pa velja, da bodo tisti starostniki, ki so deležni opore s strani družine, še vedno potrebovali formalne vire opore na nesorodstveni podlagi. To ugotavljamo tudi v naši raziskavi, saj imajo pomemben delež socialni oskrbovalci kot predstavniki formalne organizacije. Nekatere raziskave dokazujejo, da tam, kjer je vključenih več družinskih članov v omrežje starostnikov, pride do pogostejše uporabe formalnih storitev (Dragoš 2004: 533). Prednost velikih omrežij je v večji dostopnosti in raznolikosti virov. Večja omrežja pa so ponavadi manj gosta omrežja. Gostota

omrežja daje različne rezultate glede socialne opore. Nekatere raziskave kažejo, da so bolj raznolika omrežja lahko učinkovita, po drugi strani pa vzdrževanje večjih omrežij zahteva več napora. Gostejša omrežja tudi omogočajo večjo stopnjo socialne opore in znižujejo stresnost, po drugi strani pa lahko oporo ovirajo.

Raziskovalci nam napovedujejo naraščanje življenjske dobe. Tudi zdravstveno stanje današnjih generacij se izboljšuje in vsaka naslednja generacija bo živela dlje in bo bolj zdrava. Če je to dejstvo, je sedaj čas, da mislimo in nekaj stvari spremenimo.

Pomembno je, da odpravimo gerontofobijo²⁹ in ustvarimo pozitivno podobo staranja in starosti. Že v mladosti je treba razvijati in negovati vrednote in pričakovanja, ki se nanašajo na poznejša leta življenja. Začeti moramo ceniti modrost, bogastvo duha in izkušnje, ki nam jih prinaša starost.

Še vedno ostaja nejasno vprašanje, ali je obolevanje starejših ljudi posledica pomanjkanja socialnega omrežja, ali pa se socialno omrežje redči zato, ker starejši obolevajo.

Skrb za starejšo generacijo ni odvisna od ekonomskega kapitala družbe, ampak predvsem od socialnega kapitala, s katerim razpolaga družba. To se izkaže tudi na primeru Slovenije, kjer država blaginje ne nadomesti dolžnosti in funkcije družine. Ljudje se še vedno po oporo oz. po pomoč obračajo predvsem na neformalne vire. Materialno bogate družbe nimajo najboljših sistemov za oskrbo in zaščito starih ljudi.

²⁹ Strah pred staranjem.

13. VIRI

1. Accetto, Bojan (1968): »Staranje, starost in starostno varstvo«. Republiški odbor Rdečega križa Slovenije, Ljubljana.
2. Antonucci, Toni C. (1986): »Measuring Social Support Networks: A Hierarchical Mapping Technique«. *Generations*, 3, 10–12.
3. Antonucci, Toni C. in Akiyama, Hiroko (1987): »Social Networks in Adoult Life and a Preliminary Examination of the Convoy Model«. *The Gerontological Society of America*, 519–527.
4. Ashforth, E. Blake in Humphrey, H. Ronald (1993): »Emotional labour in service roles: The influence of identity«. *The Academy of management Review*, 18 (1), 88–115.
5. Bitenc, Katarina (2003): »Socialna omrežja uporabnikov alarmnega sistema«. Diplomsko delo, FDV, Ljubljana.
6. Broese van Groenou, M in van Tilburg, T. (1997): »Changes in the support Networks of older Adults in Netherlands«. *Journal of Cross – Culural Gerontology*, 12, 23–44.
7. Čampa, Helena (2002): »Organizacija pomoči in nege na domu v zasebnem zavodu Comett«. *Zdravstveno varstvo*, letn. 41, št. 3–6, 225–227.
8. Dragoš, Srečo (2004): »Bo skrb za starost ženskega spola?«. *Zdravniški vestnik*, 531–534. Dostopno na <http://www.vestnik.szdl.si/st4-6/st4-6-525-546-3.htm> (15.06.2006).
9. Dremelj, Polona (2003): »Sorodstvene vezi kot vir socialne opore posameznikov«. *Družboslovne razprave*, letn. 19, št. 43, 149–170, Ljubljana.
10. Dremelj, Polona, Kogovšek Tina, Hlebec Valentina (2004): »Omrežja socialne opore prebivalstva Slovenije«. V Novak Mojca (ur): *Omrežja socialne opore prebivalstva Slovenije*, 85–96, Ljubljana, Inštitut Republike Slovenije za socialno varstvo.
11. Filipović, Maša, Kogovšek Tina, Hlebec, Valentina (2005): »Starostniki in njihova vpetost v sosedska omrežja«. *Družboslovne razprave*, letn. 21, št. 49/50, 205–221.
12. Haralambos, Michael, Holborn, Martin (2001): »Sociologija: Teme in pogledi«. HarperCollins Publisher Ltd.

13. Hlebec, Valentina (1999): »*Evaluation of survey measurement instruments for measuring social networks*«. Doktorska disertacija.
14. Hlebec, Valentina (2001): »Meta-analiza zanesljivosti anketnega merjenja socialne opore v popolnih omrežjih«. *Teorija in praksa*, letn. 38, št. 1, 63–76.
15. Hlebec, Valentina (2003): »Socialna omrežja starostnikov v Sloveniji«. *Družboslovne razprave*, letn. 19, št. 43, 171–182.
16. Hlebec, Valentina, Kogovšek, Tina (2003): »Konceptualizacija socialne opore«. *Družboslovne razprave*, letn. 19, št. 43, 103–126, Ljubljana.
17. Hojnik - Zupanc, Ida (1997): »Uravnoteženo staranje kot izziv (post)moderne družbe«. *Družboslovne razprave*, letn. 13, št. 24/25, 49–58.
18. Hojnik - Zupanc, Ida (1999): »*Samostojnost starega človeka v družbeno-prostorskem kontekstu*«. Znanstvena Knjižnica 30, FDV, Ljubljana.
19. Iglič, Hajdeja (1988): »Ego – centrične socialne mreže«. *Družboslovne razprave*, letn. 5, št. 6, 82–93.
20. Iglič, Hajdeja (1989): »*Socialne mikrostrukture: sorodstvena in tradicionalna orientacija socialne opore*«, Ljubljana: RSS.
21. Iglič, Hajdeja (2001): »Socialni kapital, socialna omrežja in politično vedenje: empirična študija«. *Družboslovne razprave*, letn. 17, št. 37–38, 167–190.
22. James, Nicky (1989): »Emotional Labour: Skill and work in the Social Regulation of Feelings«. *Sociological Review*, 37 (1), 15–42.
23. Kersnik - Bergant, Maja (1999): »O starosti, staranju in aktivnosti starejših – sociološki pregled«. *Zdravstveno varstvo*, letn. 38, št. 1–2., 54–56.
24. Kogovšek, Tina (2001): »*Ocenjevanje zanesljivosti in veljavnosti merjenja značilnosti egocentričnih socialnih omrežij*«. Doktorska disertacija.
25. Kogovšek, Tina; Hlebec, Valentina; Dremelj, Polona; in Ferligoj, Anuška (2003): »Omrežja socialne opore Ljubljancev«. *Družboslovne razprave*, letn. 19, št. 43, 183–2004.
26. Krause, Neal in Shaw, A. Benjamin (2000): »Giving Social Support to Others, Socioeconomic Status, and Changes in Self – Esteem in Late Life«. *The Journals of Gerontology*, 55B, 6, 323–333.
27. Mann, Sandi (2004): »People-work: emotion management, stress and coping«. *British Journal of Guidance&Conselling*, 32, št. 2, 205–221.

28. Mesec, Blaž (2000): »Teorija Roberta Atchleya o kontinuiteti v starosti«. *Socialno delo*, letn. 39, št. 4–5, 355–364.
29. Mesec, Blaž (2003): »Izbrani članki iz gerontoboetike«. Študijsko gradivo Ljubljana, Univerza v Ljubljani, Fakulteta za socialno delo. Dostopno na: www.fsd.si/blmesec/ŠTUDIJSKA%20GRADIVA/SD%20s%20starimi/Zbornik%20Gerontoboetika.doc (02. 05. 2006).
30. Milošević Arnold, Vida (2003): »*Socialno delo s starimi ljudmi: izbrani članki in referati*«. Ljubljana, Univerza v Ljubljani, Fakulteta za socialno delo.
31. Mlinar, Zdravko (1994): »*Individualizacija in globalizacija v prostoru*«. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Ljubljana.
32. Nagode, Mateja (2004): »Omrežja socialne opore različnih tipov družin in gospodinjstev«. V Novak Mojca (ur): *Omrežja socialne opore prebivalstva Slovenije*, 85–96, Ljubljana, Inštitut Republike Slovenije za socialno varstvo.
33. Novak, Mojca (2003): »Omrežja socialne opore prebivalstva Slovenije: uvodni razmislek«. *Družboslovne razprave*, letn. 19, št. 43, 99–101, Ljubljana.
34. Novak, Mojca (ur.) (2004): »*Omrežja socialne opore prebivalstva Slovenije*«. Ljubljana, Inštitut Republike Slovenije za socialno varstvo.
35. Novak, Mojca in Nagode, Mateja (2004): »Omrežja socialne opore in revščina«. V Novak Mojca (ur): *Omrežja socialne opore prebivalstva Slovenije*, 97–109, Ljubljana, Inštitut Republike Slovenije za socialno varstvo.
36. Podreberšek, Petra (2005): »*Hierarhični pristop merjenja egocentričnih socialnih omrežij*«. Diplomsko delo, FDV, Ljubljana.
37. Požarnik, Hubert (1981): »*Umetnost staranja, leta, predsodki in dejstva*«. Cankarjeva založba, Ljubljana.
38. Ramovš, Jože (2000): »Medgeneracijske povezave, samopomoč in kakovostna starost«. *Socialno delo*, letn. 20, št. 45, 13–32, Ljubljana.
39. Rogelj, Tina, Ule, Mirjana, Hlebec, Valentina (2004): »Socialna opora med dijaki glede na njihov individualni položaj v strukturi popolnega omrežja v razredu«. *Družboslovne razprave*, letn. 20, št. 45, 13–32, Ljubljana.
40. Oakley, Ann (2000): »*Gospodinja*«. Ljubljana: Založba (Lila zbirka).

41. Šadl, Zdenka (2002a): »Emocionalno delo in intimni odnosi v pozni modernosti«. *Družboslovne razprave*, letn. 19, št 39, 59–71, Ljubljana.
42. Šadl, Zdenka (2002b): »We're out to make You smile. Emocionalno delo v storitvenih organizacijah«. *Teorija in praksa*, letn. 39, št 1, 49–80, Ljubljana.
43. Šadl, Zdenka (2005): »Družbene spremembe, travmatične emocije in emocionalna opora«. *Družboslovne razprave*, letn. 21, št 49/50, 223–242, Ljubljana.
44. Thompson, E. E. in Krause, N. (1998): »Living Alone and Neighborhood Characteristics as Predictors of Social Support in Late Life«. *Journal of Gerontology, Social Science*, 53B (6), 534–544.
45. Vaux, Alan (1988): »*Social Support: Theory, Research and Intervention*«. New York: Praeger.
46. Wasserman, Stanley, Faust, Katherine (1994): »*Social network analysis: methods and applications*«. Cambridge.
47. Zaletel, Marija (1997): »*Zdravstvena nega starostnika*«. Dostopno na: http://www.vsz.uni-lj.si/%7Ezn/zal_zn_starostnika.htm (09. 04. 2006)
48. Zaviršek, Darja in Škerjanc, Jelka (2000): »Analiza položaja izključenih družbenih v Sloveniji in predlogi za zmanjševanje njihove izključenosti v sistemu socialnega varstva«. *Socialno delo*, letn. 39, št. 6, 387–419.
49. Zemljič, Barbara in Hlebec, Valentina (2001): »Zanesljivost mer središčnosti in pomembnosti v socialnih omrežjih«. *Družboslovne razprave*, letn. 17, št 37–38, 191–212, Ljubljana.
50. <http://www.stat.si/pxweb/Dialog/Saveshov.asp> (01. 06. 2006)
51. http://www.stat.si/novice_poglej.asp?ID=741 (05. 09. 2006)

14. PRILOGA A

Vprašalnik o socialnih omrežjih

Generacija (obkroži): 1. jaz, 2. mama ali oče, 3. babica ali dedek,

Datum anketiranja: __ / __ / 2006 in Začetek anketiranja: _____ (ura in minuta)

Začniva z vprašanji, ki se nanašajo na osebe, ki so v tvojem življenju ta trenutek pomembne. Da bi dobil/a pravilno sliko, te bom prosil/a, da mi pomagaš narisati diagram, ki ga bova v anketi imenovali/a osebno omrežje. (POKAŽITE DIAGRAM ANKETIRANCU/KI (A)). V centru si ti. V prvem krogu bo le ena oseba ali več oseb, ki so ti tako blizu, da bi si brez njih težko predstavljal/a svoje življenje. V drugem krogu bodo ljudje, ki ti niso tako zelo blizu, ampak so še vedno precej pomembni zate. V tretjem krogu bodo ljudje, ki ti niso tako blizu, so pa zate še vedno pomembni. Krogi so lahko prazni, delno polni ali povsem polni.

Sedaj bi rad/a, da pomisliš na vse ljudi v svojem življenju (prosim osredotoči se na **ljudi, ki so starejši od 18 let**), ki so zate pomembni in ne samo na ljudi, ki jih slučajno poznaš ali so s tabo v sorodu.

A1. Začela bova z ljudmi, ki so ti najbližji, ali je med njimi kakšna oseba ali osebe, brez katerih si težko predstavljaš svoje življenje?

DA – NADALJUJTE Z A1a

NE – NADALJUJTE Z A2

A1a. Ali mi lahko poveš ime te osebe in začetnico priimka? (Je še kdo tak, ki ti je tako blizu?) (VPIŠITE IME IN ZAČETNO ČRKO PRIIMKA V DIAGRAM TER JIH OZNAČITE S ŠTEVILKAMI V KROG, KI JE NAJBЛИŽJI A, ZAČNITE OB TOČKI 12. URE.)

A2. Ali obstajajo ljudje, s katerimi si nisi tako blizu, ampak so še vedno zelo pomembni zate?

DA – NADALJUJTE Z A2a

NE – NADALJUJTE Z A3

A2a. Ali mi lahko poveš ime te osebe in začetnico priimka? (Je še kdo tak, ki ti je tako blizu?) (VPIŠITE IME IN ZAČETNO ČRKO PRIIMKA V DIAGRAM TER JIH OZNAČITE S ŠTEVILKAMI V KROG, KI JE NAJBЛИŽJI A, ZAČNITE OB TOČKI 12. URE.)

A3. Ali so obstajajo ljudje, ki jih še nisi omenil/a, pa so ti dovolj blizu, in so zate pomembni, tako da bi jih morala vpisati v tvoje osebno omrežje?

DA – NADALJUJTE Z A3a

NE – NADALJUJTE Z A3b

A3a. Ali mi lahko poveš ime te osebe in začetnico priimka? (Je še kdo tak, ki ti je tako blizu?) (VPIŠITE IME IN ZAČETNO ČRKO PRIIMKA V DIAGRAM TER JIH OZNAČITE S ŠTEVILKAMI V KROG, KI JE NAJBЛИŽJI A, ZAČNITE OB TOČKI 12. URE.)

A3b. NA DIAGRAMU IN PREŠTEJTE ŠTEVILO LJUDI V POSAMEZNIH KROGIH IN VPIŠITE:

A3b1. število oseb v prvem krogu: _____,

A3b2. število oseb v drugem krogu: _____ in

A3b3. število oseb v tretjem krogu: _____.

DIAGRAM DAJTE OSEBI, KI JO SPRAŠUJETE

A4. Sledi nekaj vprašanj o ljudeh v tvojem omrežju. Ko ti zastavim posamezno vprašanje, prosim povej številko osebe ali oseb, ki zate naredi določeno stvar. Če je ne naredi nihče, preprosto reci nihče (»00« = »NIHČE«). (ČE A. ODGOVORI »NE VEM« NA KATEROKOLI VPRAŠANJE, VPRAŠAJTE ŠE »KAKO TO MISLIŠ?« ČE JE OSEB VEČ KOT 20, VPISUJTE ŠTEVILKE V OKENCE »DRUGO«.)

OBKROŽI ŠTEVILKE, KI JIH A. BERE IZ DIAGRAMA.

A4a. Ali obstajajo ljudje, ki jim zaupaš stvari, ki so zate pomembne?	00 01 02 03 04 05 06 07 08 09 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20	DRUGO
A4b. Ali obstajajo ljudje, ki ti povrnejo samozavest, ko se počutiš negotov/a glede česa?	00 01 02 03 04 05 06 07 08 09 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20	
A4c. ..., ki ti dajejo občutek, da te spoštujejo?	00 01 02 03 04 05 06 07 08 09 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20	
A4d. ..., s katerimi se pogovoriš, kadar si vznemirjen/a, nervozen/a ali depresiven/a?	00 01 02 03 04 05 06 07 08 09 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20	
A4e. ..., s katerimi se pogovarjaš o svojem zdravju?	00 01 02 03 04 05 06 07 08 09 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20	
A4f. ..., ki jih vprašaš za nasvet ob pomembnih življenjskih spremembah (npr. selitev, zamenjava službe, ipd.)?	00 01 02 03 04 05 06 07 08 09 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20	
A4g. ..., ki ti zagotovijo pomoč, če zbolíš?	00 01 02 03 04 05 06 07 08 09 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20	
A4h. ..., od katerih si sposodiš kakšno stvar, na primer kakšno orodje, ali jih prosiš za pomoč pri manjših hišnih opravilih (npr.	00 01 02 03 04 05 06 07 08 09 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20	

lažjih gospodinjskih opravilih)?		
A4i. ... , ki ti pomagajo pri večjih opravilih, kot je gradnja ali prenova hiše, stanovanja, prekopavanje vrta, ipd.?	00 01 02 03 04 05 06 07 08 09 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20	
A4j. ..., s katerimi se družiš, npr. se obiščeš, greš skupaj na večerjo, ali izlet?	00 01 02 03 04 05 06 07 08 09 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20	
A4k. ..., od katerih si zaradi kakšne nujne situacije izposodiš večjo vsoto denarja (npr. 300.000 sit)?	00 01 02 03 04 05 06 07 08 09 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20	

A5. Ponovno se vrniva na stvari, o katerih so govorila prejšnja vprašanja. Vprašal/a te bom ista vprašanja, vendar tokrat na drugačen način.

OBKROŽI ŠTEVILKE, KI JIH A. BERE IZ DIAGRAMA.

A5a. Ali obstajajo ljudje, ki ti zaupajo stvari, ki so zanje pomembne?	00 01 02 03 04 05 06 07 08 09 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20	DRUGO
A5b. Ali obstajajo ljudje, ki jim povrneš samozavest, ko se počutijo negotovi glede česa?	00 01 02 03 04 05 06 07 08 09 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20	
A5c. ... , ki jim daješ občutek, da jih spoštuješ?	00 01 02 03 04 05 06 07 08 09 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20	
A5d. ..., ki se pogovorijo s tabo, kadar so vznemirjeni, nervozni ali depresivni?	00 01 02 03 04 05 06 07 08 09 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20	
A5e. ..., ki se pogovarjajo s tabo o svojem zdravju?	00 01 02 03 04 05 06 07 08 09 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20	
A4f. ..., ki te vprašajo za nasvet ob pomembnih življenjskih spremembah (npr. selitev, zamenjava službe, ipd.?)	00 01 02 03 04 05 06 07 08 09 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20	
A4g. ..., ki jim zagotoviš pomoč, če zbolijo?	00 01 02 03 04 05 06 07 08 09 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20	
A4h. ..., ki si od tebe sposodijo kakšno stvar, na primer kakšno orodje, ali te prosijo za pomoč pri manjših hišnih opravilih (npr. lažjih gospodinjskih opravilih)?	00 01 02 03 04 05 06 07 08 09 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20	
A4i. ... , ki jim pomagaš pri večjih opravilih, kot je gradnja ali prenova hiše, stanovanja, prekopavanje vrta, ipd.?	00 01 02 03 04 05 06 07 08 09 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20	

A8. Če še ostaneva pri ljudeh v tvojem omrežju, koliko ljudi v tvojem omrežju ...

	1. vsi	2. večina	4. nekateri	5. nihče
A8b. ... te ne razume?				
A8c. ... te nervira?				
A8d. ... se med sabo pozna?				

A9. Če govoriva o spremembah v tvojem omrežju, bi želel/a, da je v tvojem omrežju več ljudi?

1. DA

2. NE

A10. Bi želel/a, da bi bilo v tvojem omrežju več ljudi, na katere bi se lahko zanesel/a?

1. DA

2. NE

A11. Na koliko ljudi v tvojem omrežju se pri komuniciranju običajno ti obrneš prvi/a? Bi rekel/a, da na vse, večino, nekaj ali nikogar?

1. VSE	2. VEČINO	4. NEKAJ	5. NIKOJAR	3. A. SAM REČE »PRIBLIŽNO POLOVICO«
-----------	--------------	-------------	---------------	-------------------------------------

12. Sedaj bi ti rad/a zastavila nekaj vprašanj o posameznikih v tvojem omrežju. (PONOVI TE VPRAŠANJA OD A13. DO A19. ZA PRVIH 10 IMEN V DIAGRAMU, RAZEN, ČE JIH JE A. IZBRISAL/A – VPRAŠAJTE VSA VPRAŠANJA ZA PRVO OSEBO, POTEM NADALJUJTE Z DRUGO,...)

A13. PREVERITE, V KATEREM KROGU SE IME NAHAJA IN OBKROŽITE V RAZPREDELNICI.

A14. (VPRAŠAJTE, ČE JE POTREBNO) Ali je oseba številka (ena, dva, ...) moškega ali ženskega spola?

A15. Ali je ona/on prijatelj/ica, sorodnik/ica ali kaj drugega? (OPIŠITE BOLJ NATANČNO, ČE SORODNIK. VRST ODNOSOV JE LAHKO VEČ ZA ISTO OSEBO)

A16. Ali živita skupaj, v isti soseski ali kraju, ali živi manj ali več kot 30 minut vožnje z avtomobilom daleč

A17. Približno koliko je star/a?

A18. (VPRAŠAJTE, ČE JE POTREBNO). Približno koliko let ga/jo poznaš?

A19. Ali bi ocenil/a, da si običajno z njo/njim v stiku vsak dan, približno 1 krat tedensko, približno 1 krat mesečno ali 1 krat letno? (OBKROŽITE NEREDNO, ČE A. NE MORE DATI ODGOVORA V SMISLU REDNIH STIKOV).

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
A13. krog:										
1.	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
2.	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
3.	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3
A14. spol:										
1. moški	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
2. ženski	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
A15. vrsta odnosa, kode spodaj										
A16. oddaljenost:										
1. živiva skupaj	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
2. živiva v isti soseski	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
3. živiva v istem kraju	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3
4. kraj, oddaljen manj kot 30 min vožnje z avt.	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4
5. kraj, oddaljen več kot 30 min vožnje z avt.	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5
A17. vpišite starost osebe										
A18. vpišite število let poznanstva										
A19. pogostost stikov										
1. vsak dan	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
2. približno 1 krat tedensko	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
3. približno 1 krat mesečno	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3
4. približno 1 krat letno	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4
5. neredno	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5

A15. KODE ODNOSOV

1. mož/ žena/ partner, 2. mama, 3. oče, 4. hči, 5. sin, 6. sestra, 7. brat, 8. drug sorodnik (tudi po moževi/ženini strani), 9. prijatelj, 10. znanec, 11. sosed, 12. sodelavec, 13. duhovnik, 14. zdravnik, 15. psiholog/ psihiater/ kak drugi poklicni svetovalac, 16. pravnik/ odvetnik, 17. kdo iz socialne službe, 18. patronažna sestra, 19. nekdo, ki mu plačate za pomoč, 20. vnuk/-inja, 21 socialni oskrbovalec/-ka

Sedaj bi rad/a zastavil/a še nekaj vprašanj o tebi. (ČE KATERE PODATKE ŽE VESTE, JIH VPIŠITE NE DA BI ANKETIRANCA/KO SPRAŠEVALI)

E1. Število oseb v gospodinjstvu: _____.

E2. Označite spol osebe: 1. moški, 2. ženski

E3. Zapišite leto rojstva: _____.

E4. Označite zakonski stan osebe:

1. poročen/a ali živi s partnerjem/ko
2. ima partnerja/ko a ne živi z njim/z njo
3. ovdovel/a
4. ločen/a
5. samski/a
6. drugo: _____

E5. Označite delovno aktivnost:

1. zaposlen/a
2. nezaposlen/a
3. upokojen/a
4. gospodinjec/ja
5. študent/ka
6. drugo: _____

E6. Kakšna je tvoja najvišja dosežena izobrazba oz. končana šola?

1. nedokončana osnovna šola
2. osnovna šola
3. 2-3 letna poklicna šola
4. 4-5 letna strokovna šola
5. gimnazija
6. višja šola
7. visoka šola, fakulteta, akademija
8. magisterij, doktorat

E7. Kraj bivanja:

1. večje mesto (center)
2. predmestje ali obrobje velikega mesta
3. majhno mesto ali kraj
4. strnjena podeželska vas
5. razpršena podeželska vas

E8. Še nekaj vprašanj o tvojem zdravstvenem stanju. V primerjavi z drugimi osebami iste starosti, bi lahko rekel/la, da je tvoje zdravstveno stanje:

1. odlično
2. zelo dobro
3. srednje dobro
4. slabo
5. zelo slabo

E9. Ali ti tvoje zdravstveno stanje povzroča kakšne težave pri vsakdanjih opravilih, kot je osebna nega in podobno?

1. sploh ne, vse zmorem sam/a
2. manjše težave, vse zmorem sam/a
3. večje težave, vse zmorem sam/a, a s težavo
4. večje težave, pri nekaterih stvareh potrebujem redno pomoč
5. velike težave, potrebujem redno pomoč

Čas ob zaključku ankete: : _____ (ura in minuta)

Za tvoje sodelovanje se ti najlepše zahvaljujem!

DIAGRAM

